

bit more space for parking cars. It shouldn't be decided on that level at all; this is ludicrous.

A decision to retain the Square should be part of a broader policy for the city, and I would have thought, both historically and symbolically, Church Square would be the centre of that city. It seems to me unthinkable that you want to write it off.

But what was achieved at Saturday's meeting and through the Pretoria News opinion poll seems to indicate that people are not happy with demolition.

Q: It's been said that we need to develop our urban environment to live in, and that Church Square is a part of that environment. Do you agree?

A: Yes, I can't see any other square taking over that particular function.

Q: One objection against preserving the Square is that the city is developing towards the east, towards the Strydom and Verwoerd Squares, lessening the importance of Church Square. What do you think of that?

A: You're already got an overbulk provincial building, which is killing the Square, and the Post Office. The main problem is that you don't seem to know where you want to go . . . there's almost a deliberate wish to kill the Square.

But if you feel you can do without any historic continuity and want to go to the Strydom and Verwoerd Squares, then good luck. All I can say to people like that is that it's your loss. If they have so little feeling for the vibes . . . well, you're talking to an impoverished person in the first place. If it doesn't matter to them that this is where Oom Paul sat, well, I can only feel sorry for them.

Q: There have been suggestions that the Square should be levelled out. What do you feel about that?

A: I'd be all for that in principle. But the Square slopes, which makes it difficult. The statue's in a bad place as well, right in the centre of the axis. Van Wouw never visualised the statue being seen from behind to the extent it is now. But now we're getting into another problem entirely!

DIE STRYD OM DIE PLEIN

OGGENDBLAD, 30.7.1975

DIE stryd om Kerkplein. Saterdag het bykans 10 000 mense in die laaste loopgraaf geveg vir die ongeskonde behoud van Kerkplein.

Hulle doelwit was om 'n regeringsbesluit dat die historiese geboue aan die Plein se wesfasade gesloop word en plek maak vir twee moderne wolkekrabbers teruggetrek te kry.

Vir die behoud van dié stukkie geskiedenis het die volk Saterdag geagiteer. Toesprake is afgesteek, boodskappe is gestuur en pleitskrifte is onderteken.

Vanoor die hele Suid-Afrika het hulle gekom — bewerige grysaards wat nog in die Z.A.R.-tydperk gebore is, byderwetse jongmense en klein kindertjies wat nog nie reg weet waarom alles gaan nie. Maar wat protesteer is hulle.

VRAE OOR PLEIN NOG ONOPGELOS

OGGENDBLAD, 30.7.1975

DIE stof het oor Kerkplein gaan lê. Waar 10 000 mense Saterdag gepleit het vir die ongeskonde behoud van die Plein het mense gister weer op die bankies gesit en het 'n groot getal swartmense weer op die gras uitgestrek gelê.

Die groot vraag bly egter nog: Wat gaan die toekoms van Kerkplein wees? Die volk het die naweek gevra: „Bewaar,” die Administrateur het gister weer gesê: „Sloop.”

Is daar 'n alternatief vir die Regering se voorstel van die oprigting van twee reusegeboue wat die Provinsiale Administrasie en die Poskantoor moet huisves?

As dié twee geboue — wat broodnodig is — nie op die Plein opgerig kan word nie, waar dan?

Wat kan gedoen word om Kerkplein 'n aantrekkingskrag te maak sodat mense daarheen kan stroom?

Op dié vrae moet die voorstanders van bewaring ook antwoorde kan verskaf. Iets moet net gedoen word om Kerkplein weer lewendig te maak.

Die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein het reeds dié saak geherkou en daar bestaan 'n sketsplan wat hulle uitgewerk het oor hoe Kerkplein benut kan word vir gebruik deur mense.

Ook die bekende Pretoriase kunstenaar Elly Holm het 'n skets eksklusief vir Oggendblad gedoen om te wys hoe sy dink die Plein behoort te lyk.

SLAAN GEBOUE PLAT

deur SLAAN HULLE PLAT, Pretoria, Oggendblad (U skryf), 30.7.1975

SATERDAG se byeenkoms op Kerkplein waar 'n paar duisend mense — 10 000 volgens een koerant en 5 000 volgens 'n ander — is niks anders as massa-histerie en opsweping deurweek met sieklike sentimentaliteit nie.

Dr. Willem Punt het glo gesê die ou geboue moet vir die nasate bewaar word. Die woorde „bewaar word” is verkeerd. Dit moes gewees het: „om platgeslaan te word”.

Dis is presies wat die nasate met dié ou onooglike geboue gaan doen, want vir ewig kan en sal hulle nie staan nie.

Ek hoop van harte die Regering en die Administrateur gaan hulle nie laat beïnvloed nie en voortgaan met die voorgestelde program van ontwikkeling. Dis nou 'n tyd om realisties te dink en nie om onnodige trane te stort en opruiende toesprake te hou nie.

KERKPLEIN — SÓ HET DIE STRYD VERLOOP WAT PREMIER GESÊ HET

DIE TRANSVALER, 30.7.1975

MEER as sestig jaar gelede al, het die volk begin gesels oor veranderings op Kerkplein. Toe is deur 'n argitek voorgestel dat 'n ander standbeeld as oom Paul s'n in die middel van die plein kom. Aan die einde van die veertigerjare het die Provinsiale Administrasie sy deel van die Wesfasade gekoop (Capitolteater, ou Nederlandse Bankgebou, Law Chambers en die Cafe Riché) en in die vyftigerjare aangekondig dat 'n nuwe

provinsiale gebou daar gaan verrys, maar aan die Pretorius-Bosmanstraatkant (weg van die fasade af).

Eers in die sestigerjare het die veranderingpraatjies regtig ernstig geword en het die „toneel” begin ontvou wat gelei het tot 'n besluit om die hele Wesfasade te sloop.

Die publiek se siening oor Kerkplein wat pas gelei het tot 'n demonstrasie van openbare mening ter behoud van die plein, spruit in 'n groot mate uit koerantberigte wat die saak só weerspreek het:

● Op 16 Februarie 1963 het argitekte 'n lywige memorandum voorgelê aan die Pretoriase stadsraad waarin aanbeveel word dat die plein omskep word in 'n plek waar groot volksfeeste gehou word. Die ou geboue om die plein moet nie geskend nie, maar uitgebrei word. Dit was 'n plan slegs in breë trekke en die stadsraad sou dit in fynere besonderhede moes laat uitwerk.

● 'n Week later het dr. P. J. du Toit en dr. Willem Punt, destyds van die Historiese Monumentekommissie, gewaarsku dat die argitekte nie met Kerkplein moet lol sonder om die kommissie te ken in die saak nie. Hulle was nie onverskillig oor die kwessie van verandering nie, maar sê uit die staanspoor dat hulle nie kans sien vir 'n parkeergarage op Kerkplein nie.

● In Maart 1963 het die Krugergenootskap van hom laat hoor: verander maar, maar moenie oom Paul se beeld verdwerg nie en basta met 'n parkeergarage.

● Teen die einde van 1963 het die Pretoriase stadsraad besluit dat die argitekte se plan om Kerkplein te verander, nie aanvaar sal word nie. Die plein bly soos hy is en sal waarskynlik as geheel tot nasionale monument verklaar word.

● In April 1969 word aangekondig dat ses toringgeboue van R30 miljoen om Kerkplein gaan verrys, maar daar word nie gemeld of die Wesfasade gaan sneuwel nie.

● Later word dit duidelik dat minstens twee ou geboue aan die Westekant van die plein gaan sneuwel.

● Regter Kowie Marais het ingegryp en Pretorianers gewaarsku dat die ou plein 'n „donker gat” gaan word met die hoë geboue daarom.

In 'n Sondagkoerant sê regter Marais destyds: „Die Transvaalse Provinsiale Administrasie en die Departement van Postery is besig met planne om wolkekrabbers op te rig wat die plein, pres. Kruger se standbeeld, die Ou Raadsaal en die Paleis van Justisie sal oorskadu en verdwerg.

„In geen van die gevalle is die publiek van Pretoria ooit geraadpleeg nie; ook nie die beplanningskomitee vir die Hoofstad nie.

Die Ou Nederlandse Bankgebou uit die jaar 1897 en die Republikeinse Munt waarvan oom Paul die hoeksteen in 1892 gelê het, gaan gesloop word.

Die Pretorianers sal die plan om die veranderinge aan te bring, onomwonde verwerp as hulle daarin geken word, het regter Kowie destyds gesê.

● Op 8 September 1971 is alle ontwikkeling om die plein vir 'n onbepaalde tyd bevries.

Dit was vir die wyl dat die Regering die verslag oorweeg het van die Kerkpleinkomitee wat hy vroeër die jaar aangewys het.

Die voorsitter van die Kerkpleinkomitee was volgens 'n berig op 5 April 1971, mnr. G. S. Pool, (onder-sekretaris van die Departement van Openbare Werke), mnr. W. Hoffman, A. C. Doherty (argitek van die poskantoor se beplande toringgebou op die Wesfasade), mnr. L. S.

Badnitz, direkteur argitektdienste Dept. Openbare Werke), regter Kowie Marais (Hoofstadbeplanningskomitee) en mnre. H. Rode (stads- klerk), B. M. de Klerk (adj.-Posmeester-generaal), P. Grobbelaar (Dept. Nasionale Opvoeding), W. Visagie (Dept. Beplanning) en Hans Botha (een van die argitekste van die beplande toringgebou van die prov. administrasie).

● Die komitee se aanbeveling was dat die volgende geboue gesloop moet word: Die oorspronklike Ou Mutual-gebou, die Ou Munt, die huidige poskantoorgebou, die Cafe Riché, die Law Chambers en die Capitol-teater.

Behou moet bly:

Die Ou Raadsaal, die Paleis van Justisie, die ou Nasionale Bank, en die ou Nederlandse Bankgebou.

Die toringgeboue kon gebou word maar moes verder van Kerkplein weggeskuif word.

Oom Paul se standbeeld sou bly waar dit is en die plein sou nie langer 'n verkeersirkel wees nie maar as 'n „piazza" of binneplein uitgebou word.

● Die Krugergenootskap het „ja" gesê en dr. Punt van die stigting Simon van der Stel se kommentaar oor die nuwe plein wat minister Coetzee aangekondig het, was dat hy bly is die twee bankgeboue word bewaar en dat die plein vir verkeer gesluit sal word. Oor die toringgeboue het hy sy kommentaar voorbehou.

● In Mei 1972 het vyfhonderd mense in Pretoria byeengekom en die voorgestelde wysigings aan Kerkplein verwerp en 'n voorstel aanvaar van die destydse Administrateur van Suidwes, dr. Wennie du Plessis, dat die plein in sy huidige vorm behou moet word.

Regter Kowie Marais was daar, regter Victor Hiemstra was daar, ook dr. Punt van die Stigting Simon van der Stel.

● Prof. F. C. L. Bosman van die UP het dr. Wennie se mosie gesteun dat die ou geboue behou en die toringblokke nog verder wes in Bosmanstraat verskuif moet word.

Die vergadering is belê deur die Akademie vir Wetenskap en Kuns.

● In die tyd is 'n wet deur die Parlement aangeneem wat die minister van gemeenskapsbou seggenskap gee oor veranderings by die plein

In die senaat op 1 Maart 1972 het die VP gekla dat Minister Blaar Coetzee daardeur diktatoriale magte kry om Kerkplein te verander soos hy wil.

Tydens die derde lesing van die wetsontwerp in die Senaat het die Minister gesê dit is nie so nie, hy sal voor enige beslissing eers oorleg pleeg met die Stadsraad en Kerkpleinkomitee.

● In April 1973 het dr. Punt van die Stigting 'n radikale standpunt ingeneem: Hande weg van Kerkplein. Hy het die Genootskap Oud-Pretoria toegesprek oor die toekoms van die plein.

„Die plein, waar busse nog toegelaat is, het 'n bushalte geword en die lug is vol gas en oliedampe."

„Waar is die mense? die plein is ontvolk," het hy gekla.

„Ons slaan plat ter wille van voorspoed. Ons slaan plat om motorweë, verkeersweë en joos weet watter weë nog deur te laat.

„In Kaapstad het die stadsingenieur op sy eie paaie — sy 'left overs' en 'fly overs' verdwaal en in Langa beland en dit is wat hier sal gebeur as ons nie protesteer nie."

Hy wou weet wie se idee dit was om Kerkplein te herbeplan — „sekerlik nie die burgers s'n nie!"

● In Julie 1973 het die Poskantoor aangekondig hy laat vaar sy idee van 'n toringblok, en 'n nuwe poskantoor van R8 miljoen gaan gebou word by Kerkplein op persele van die bestaande poskantoor, die Nasionale Bankgebou, die Muntgebou en die Ou Mutual-gebou.

● In November 1973 het sakemanne weer beswaar gemaak teen die sluiting van die plein vir verkeer... hul winste word daardeur benadeel.

● Op 23 November 1973 word aangekondig dat die Kerkplein-komitee 'n voorstel aanvaar het vir die herbeplanning van die westekant van die plein. Belanghebbendes kon die planne bestudeer voor dit vir goedkeuring aan die Minister voorgelê word.

● Op 1 Februarie 1974 het die stadsraad aangekondig dat 'n raad-gewende komitee wat behulpsaam sal wees met oorwegings van die veranderinge van Kerkplein, saamgestel moet word.

In Mei 1974 vergader die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede in Pretoria en die Kaapse lede veg verbete vir die behoud van die hele Wesfasade. Sô het die Raad dan ook aanbeveel by die regering.

● In June 1974 is die Stigting Simon van der Stel (wat hom beywer vir die behoud van die Wesfasade) en ander belanghebbendes in kennis gestel dat hulle die Premier op 13 Junie in sy kantoor moet ontmoet.

Dr. M. S. Meiring Naudé, nasionale voorsitter van die Stigting, is saam, ook dr. H. L. de Waal (gewese voorsitter van die Akademie), prof. F. Smuts van Stellenbosch, mnr. Willem Punt van die Stigting en ander.

Mnr. Punt en dr. De Waal sê dat die Eerste Minister hulle ingelig het dat die saak na hom verwys is. Na lang oorweging is besluit om alles van die Wesfasade te sloop — insluitend die Nederlandse Bankgebou en die Nasionale Bank.

Die Premier het die aanwesiges versoek om die saak nou daar te laat. Van die aanwesiges het gesê hulle het geen mandaat van die liggame wat hulle verteenwoordig om die saak daar te laat nie.

● Dr. De Waal sê die Kerkpleinkomitee het nie formeel op 'n vergadering besluit dat die twee ou bankgeboue gesloop kan word nie.

● Mnr. A. H. du Plessis, Minister van Openbare Werke kondig daarna aan dat die regering nie meer die twee toringblokke aan die westekant van Kerkplein gaan bou nie, maar al die bestaande geboue aan die westekant gaan gesloop word. Daar gaan 'n poskantoor en 'n nuwe provinsiale gebou verrys.

● Min. Marais Viljoen het die oprigting van die nuwe poskantoor verdedig in Die Transvaler van 15 Junie 1974.

● Op Sondag 16 Junie berig Rapport „die lang en bitter stryd om die behoud van die Westelike fasade van Pretoria se historiese Kerkplein is dan verloor. Dit lyk of selfs die vurigste kultuurvegters knak voor die Regeringsbesluit wat vandeeweek gekom het. „Die Kerkpleinkomitee van mnr. George Pool, Adjunk-Sekretaris van Openbare Werke het aanbeveel dat die hele ry ou geboue van die westekant van Kerkplein gesloop moet word om plek te maak vir hoë nuwe geboue van die Provinsiale Administrasie en die Poskantoor.

„Die slopers kom. In die slag bly die Capitol-bioskoop, die ou Nederlandse Bankgebou, die Cafe Riché, die ou poskantoor, die Nasionale Bankgebou, die Zuid-Afrikaansche Republiek se Munt en die Kirkness-gebou . . .

● Mnr. Johan Preller, voorsitter van die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede se reaksie in Pretoria was destyds:

„Die besluit maak seer. Die bestaande geboue verteenwoordig argitektuur uit drie tydvakke in ons geskiedenis: die Republikeinse, die Koloniale, en die Uniale. Die eerste gebou is in 1893 en die laaste in 1913 opgerig.”

● „Die besluit oor Kerkplein moet nou as finaal beskou word. Niks wat gedoen of gesê word, gaan die Kabinet se standpunt oor die saak verander nie, het Min. Du Plessis op 17 Junie aan Die Vaderland gesê. Hy het bygevoeg dis 'n dringende saak (die nuwe Poskantoor en Provinsiale Gebou) en die be-oogde veranderings sal so gou moontlik aangepak word.

● Die argiteke van Transvaal het op 9 Maart vanjaar by die Minister gepleit: behou tog asseblief die plein.

● Op 15 Maart het die Posmeester-generaal, mnr. Louis Rive, probeer troos:

„Pretoria gaan een van die modernste poskantore in die wêreld kry hier op Kerkplein.”

● Op 18 April het die Nasionale Vroueraad gepleit by die Eerste Minister: Moet tog nie die ou geboue sloop nie. Die Vroueraad is die verteenwoordigendste afvaardiging van Vroueorganisasies in Suid-Afrika.

● ... En tõe die groot agitatie verlede naweek van tussen nege- en tienduizend Suid-Afrikaners om Kerkplein te bewaar.

VRAE RONDOM KERKPLEIN

REDAKSIONEEL, Die Transvaler, 30.7.1975

DIE stryd rondom die Kerkplein van Pretoria moet uitgelig word uit die emosionele sfeer van verwyte, dreigemente en betogings.

Geen owerheid kan alleen op grond van protesoptogte vorige besluite in heroorweging neem nie. So 'n optrede sou 'n bespotting van leierskap en demokratiese prosedures wees.

Daarom moet daar nugter en saaklik na die hele situasie gekyk word.

Vir dié doel het ons op die bladsy langsaan die hoofmomente van die onderhandelingsgeskiedenis weergegee.

Die vraag wat nou eerste prioriteit moet geniet is of die demokratiese prosedures behoorlik gevolg is in al die onderhandelings? Of alle betrokkenes volle geleentheid gehad het om hulle saak te stel?

Indien die antwoord nee is en daar bewyse gegee kan word van prosedure-veronregting in die hele saak, is dit geregverdig om die saak weer te heropen.

Indien die antwoord bevestig dat demokratiese prosedures behoorlik gevolg is, het die beswaarmakers nou geen saak nie. As hulle kans gehad het vir hulle standpuntstelling en hulle standpunte nie die paal gehaal het nie, is dit nou te laat vir trane.

Die kwelvraag moet dus eers duidelik beantwoord word: is die demokratiese prosedures behoorlik eerbiedig?

DIS NOU ,VOLKSWIL'

REDAKSIONEEL, Beeld, 30.7.1975

DIE getal handtekeninge vir die Kerkplein-mosie staan nou op meer as 9 000 nadat die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein gister nog lyste met handtekeninge van oor die hele land ontvang het,

Daar is nog geen sekerheid oor wanneer die mosie aan die Eerste Minister, mnr. John Vorster, oorhandig gaan word nie, het mnr. Willem Punt van die Burgerkomitee gister aan Beeld gesê.

Nadat die Burgerkomitee al die handtekeninge getel het, sal dit aan 'n ouditeursfirma gegee word vir finale telling en daarna sal dit saam met die mosie in 'n brosjure saamgevat word.

Die vaandel waaronder die burgerkomitee nou veg vir die behoud van Kerkplein is dat dit die volkwil is.

„Mnr. Sybrand van Niekerk (Transvaalse Administrateur) het gesê daar kan net na nuwe gesigspunte oor Kerkplein geluister word, en dit is nou ons nuwe standpunt. Nou maak dit nie meer saak of die geboue mooi of lelik of van geskiedkundige belang is nie,“ het mnr. Punt gesê.

REGISTER KAN SLOPING KEER

BEELD, 30.7.1975

ALLE behoudeniswaardige geboue moet vooraf in 'n register aangeteken word sodat die verdienste en waarde daarvan lank vroegetydig bepaal kan word, het mnr. Gerard Froneman, bestuurder van Historiese Huisse van Suid-Afrika Beperk, gister gesê.

Dit is te laat om 'n gebou te probeer bewaar as die stootskrapers klaar gereed staan om dit plat te stoot.

As so 'n register lank gelede begin was, sou die huidige twis oor die Wesfasade van die Kerkplein in Pretoria nie ontstaan het nie. Die owerheidsontwerpers sou die huidige planne vir die plein nooit begin het as hulle vooraf die verdienstelikheid vir bewaring kon ondersoek nie.

Volgens mnr. Froneman is die redenasie ongeldig dat geen huurders vir ou geboue gevind kan word nie omdat hulle te vervalte is. Tegnieke bestaan om ou geboue te restoureer — al is dit ook in 'n baie swak toestand.

Geboue wat na die aardbewing in 1969 op Tulbagh gesloop kon word is gerestoureer en word vandag bewoon.

CHURCH SQUARE ROW ,STIRRED UP BY A FEW'

RAND DAILY MAIL, 30.7.1975

THE campaign against the demolition of the western facade of Pretoria's Church Square had been stirred up by a few individuals, the Administrator of the Transvaal, Mr. Sybrand van Niekerk, claimed in an interview in Pretoria yesterday.

The buildings about which the alleged concern was being expressed had neither historical, cultural nor aesthetic reasons for being preserved.

“The decision to demolish the buildings on the western side of the square was taken after the issue was carefully considered by authorities and as far as I am concerned the matter is closed,“ he said.

“It is difficult to escape the conclusion that public interest in saving the buildings has been grossly exaggerated by the organisers of the campaign.“

He had reason to believe, Mr. Van Niekerk said, that signatures collected for the petition to the Prime Minister had included whole families, including children.

The two buildings of real historic and aesthetic importance had been preserved — the Palace of Justice and the Raadsaal.

“Church Square is the heart of the Republics’ administrative capita’ and the province and the Government owe it to the people of South Africa to see that it is properly planned.”

To preserve the buildings which are the centre of the present agitation would contribute nothing to the dignity and beauty of the square.

Mr. Van Niekerk advised the “agitators” to leave the future of the square in the hands of the authorities.

“We are as concerned about preserving those buildings and objects which have a close historical link with our past as the agitators claim to be.”

Mr. Van Niekerk pointed out that buildings similar to those on the square’s western facade had been demolished years ago without protest to make way for the provincial headquarters building.

The old Netherlands Bank building, the Cafe Riché and the old Law Chambers building had never been part of a planned architectural scheme.

They were built for commercial reasons and were used commercially.

They had no significant connection with the old Republic and that they were to be demolished was no reason for mourning and weeping.

Neither the Minister of Public Works, Mr. Du Plessis, nor the deputy secretary of his department, Mr. G. S. Pool, would comment on Government plans for the western side of the square.

KERKPLEIN: STOF TOT NADENKE

deur DR. HERMANN REX, Argivaris van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, Hoofstad (Ons lesers skryf), 30.7.1975

GEAGTE REDAKSIE — Ek kry die indruk asof mnr. Sybrand van Niekerk en die ander instansies wat die finale beslissing moet gee, hulle geheel en al nie steur nie- aan die volkswil oor die toekoms van Kerkplein, waarmee mnr. Van Niekerk en ander in die afgelope tien jaar, deur middel van deputasies en skriftelike vertoë verteenwoordigende tienduiseende burgers van Pretoria, kennis gemaak het.

Die Administrateur van Transvaal, is in ’n sekere opsig, die owerheidspersoon op wie die mantel van president Kruger geval het.

Hy staan immers aan die hoof van die Regering van die Provinsie Transvaal en uit die Ou Raadsaal van president Kruger, en sy Boere-regering, het hy tans ’n belangrike seggenskap oor die toekoms van Kerkplein en die historiese geboue wat die westekant van die Plein versier. Ek wil aan sy Edele vra en ook aan wie ook al ’n aandeel in die finale beslissing oor ons kultuurerfenis gaan hê: „Steur u, u dan geensins aan die volkswil wat oor die lotgevalle van die historiese geboue aan die westekant van Kerkplein in die afgelope paar weke in koerantberigte en -kommentaar an die lig gekom het nie?

„Sal u dan hierdie pragtige en spontane uitting van die volkswil van Pretorianers en die Republiek verontagsaam, en sal u die pleitstemme ignoreer soos dit tot openbaring gekom het in die verskillende dag- en weekblaaie en ook in die Sondagpers. Indien u hierdie spontane en ondubbelsinnige openbaring van die volkswil gaan verontagsaam en verkleineer, wil ek aan Sy Edele vra, of hy dan nog nooit gehoor het van die politieke belydenis van president Kruger wat hy male sonder tal in die Volksraadsaal en elders uitgespreek het nie. Vergun my dus

om Sy Edele en sy raadgewers te herinner aan 'n belangrike aspek van president Kruger se filosofie:

„Die grondslag van President Kruger se staatkundige opvatting was die soewereiniteit van God wat deel van sy Calvinistiese erfenis was. Dit was,” skrywe professor D. W. Kruger, in deel 2 van sy „Paul Kruger”, „ook bepalend vir sy demokratiese beskouing en die sleutel daartoe was geleë in 'n uitdrukking wat hy by herhaling gebesig het, naamlik „Die stem van die Volk is die stem van God”. Die opperste regeerder oor alles was God, maar Sy wil, het in die praktyk tot uitting gekom deur die stem van die meerderheid van die Volk, „Die Koningstem” volgens Kruger.”

Onder God was die volk Koning en selfs die Volksraad was verplig om die „Koningstem” te gehoorsaam. Daarom was Kruger steeds uiters gevoelig vir die openbare mening waarvan sy gesag uiteindelik afhanklik was.

Deur die koerantberigte van die afgelope paar weke, deur hierdie spontane en magtige demonstrasie op Kerkplein en deur die ondertekening van die pleitskrifte aan Sy Edele, die Eerste Minister, het die owerheid, wat oor die uiteindelijke lotgevalle van die historiese geboue aan die westekant van Kerkplein moet beslis nou opnuut kennis gemaak met die volkswil.

LOS GEBOUE EN RUIM PLEIN OP!

deur GEORGE MILLER, Presidentstraat 64, Silverton, Hoofstad (Oms
lesers skryf), 30.7.1975

GEAGTE REDAKSIE — Hieronder is enkele gedagtes wat nuttig kan wees in u hantering van die Kerkpleinkwessie.

Eerstens 'n woordjie oor ons Administrateur. Sy weiering en teregwyding van die Burgerlike Komitee se poging tot bewaring van sekere geboue, is soortgelyk aan die optrede i.v.m. die Strijdom-monument toe sterk openbare gevoel nie was vir die koepel oor die monument nie. Dit was ook genoem die „paddastoel”!

Destyds het sy „standpunt” ons baie ongelukkig gemaak — en later sit hulle met die gebakte pere: die koepel wou net val en die herstelkoste was baie hoog.

Die aksie om die behoud van Kerkplein gaan eintlik oor twee aspekte.

a. Die betrokke geboue.

b. Die verswarting van Pretoria en leegglêers op Kerkplein.

Die Burgerlike Komitee beoog „dat Kerkplein weer die lewendige hart van Pretoria moet word”. Ons is dit eens — maar dan moet maniere en metodes gevind word en sekere geriewe daargestel word wat ons die reg sal gee om die swartmense van Kerkplein te verwyder — sonder voorvalle!

Die herbeplanning van Kerkplein sal seker ook aandag moet kry, sodat daar nie plek vir swart of wit leegglêers sal wees nie. Die Regering kan vir so 'n nasionale saak R2 000 000 bewillig — waarom nie?

Beste wense en sukses in die stryd.

VORSTER BRIEFED ON SQUARE'S WESTERN FACADE

by NEIL JACOBSON, Pretoria News, 30.7.1975

THE Prime Minister, Mr. Vorster was yesterday briefed on Church Square's controversial western facade by a private firm involved in redesigning the Square.

It is believed that the Deputy Postmaster General, Mr. Francois Theron, also attended the informal meeting as a representative of the Post Office

Official confirmation of the meeting could not be obtained today.

The briefing session is being seen by some sources as an effort by Mr. Vorster to bring himself up to date on the Church Square issue in preparation for receiving the protest petition from the Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square.

The petition is likely to be delivered to the Prime Minister's office late this week or early next week.

SESSION

The briefing session has also been seen as an encouraging sign by some. They feel this might indicate that Mr. Vorster is prepared to rethink the Cabinet's decision to demolish the western facade.

A spokesman for the Prime Minister's office said today he could not say whether or not Mr. Vorster would make any announcement after receiving the petition. Mr. Vorster himself was not available for comment.

Meanwhile, Staff Reporter Colleen Hendriks reports if Church Square's western facade is barring the way of progress it should be demolished, according to Mr. S. D. K. Venter, the Ratepayers' Association's official candidate for the municipal by-election in Wonderboom South.

PRESERVE

"By all means, preserve such truly historic buildings as the Raadsaal and Palace of Justice. But I can't see why the old buildings on the western side should be preserved if they stand in the way of progress and the effective development of the Square," Mr. Venter said.

A high-ranking public servant and chairman of the divisional council of the Nationalist Party in Gezina, Mr. Venter said he was contesting the election on civic rather than political issues.

Although the Pretoria municipal elections are officially fought on a non party basis, the nomination of a top Nationalist and a member of the HNP executive makes it difficult to keep politics out.

FACILITIES

The presence of Blacks in parks — a drawn out local, yet also party-political issue — has again raised its head.

"I will campaign for separate facilities — where necessary," said Mr. Venter.

His opponent, Professor Adriaan Pont, a top member of the HNP and lecturer in church history at the University of Pretoria, was not available for comment today.

Observers believe the election on August 6 will give a definite indication of the current strength of the two parties in Pretoria.

TIME WILL COME WHEN WE'LL BE SORRY

by MRS. L. DE K., Pretoria, Pretoria News (Readers' Letters), 30.7.1975

SIR, — I would like to say a few words about the proposed demolition of the buildings on the western facade of Church Square as I feel so ashamed, when returning from other countries, or towns in South Africa, to see nothing of character remaining in Pretoria.

Some of these old buildings are not very beautiful architecturally but much could be done to improve them. No new building can create the same atmosphere or have the same character as some of the old ones.

Some of the newer buildings that can be seen around the Square should be hidden by trees.

Even if the facade or shell of the old buildings was retained it would help to give the Square atmosphere.

I believe a great deal would have been done to give "Die Meent" charm and atmosphere had the facade of the old town hall in Pretorius Street been retained.

I do hope that the atmosphere of the old Church Square can be preserved. If the buildings on the western facade are demolished the time will come when we will be sorry. And then it will be too late.

POLITICS AND SQUARE ISSUE

by C. F. BEYERS, Pretoria, Pretoria News (Readers' Letters), 30.7.1975

SIR, — The publicity your newspaper has given to the current campaign to save Church Square is greatly appreciated and I am sure that all citizens are as pleased as you are with the result of your opinion poll published on Thursday July 25.

It is a great pity, however, that your newspaper showed so little restraint by placing on the front page an article entitled "The voice of the people" containing in the first paragraph such scathing references to our Government. Surely these remarks and hints at futility are quite unnecessary at this stage?

The article places a question mark over your sincerity in advocating that politics be kept out of the Church Square issue. The tone of the article is not up to the occasion.

(The Pretoria News does NOT see the preservation of Church Square as a political issue, and has carefully avoided making it one. There was nothing scathing in the article referred to. On the contrary, it offered constructive suggestions to the Government on how to deal with Church Square by taking into account public opinion. — EDITOR.)

PLEA TO PRIME MINISTER

by MISS ESJE DU TOIT, Organising Secretary, South African Association of Arts, Cape Town, Pretoria News (Readers' Letters), 30.7.1975

SIR, — I read your feature on Church Square, "The End" (Pretoria News July 7).

In Cape Town people are also most concerned about the demolition on Church Square. The Simon van der Stel Foundation, the Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns and the South African Institute of Architects joined forces with the South African Association of Arts and in a letter to the Prime Minister we made a strong plea for the preservation of our cultural heritage and appealed that the western facade of Church Square be saved from demolition.

DIE BOODSKAP VAN KERKPLEIN SE PROTES

deur TJAART v.d. WALT, Die Vaderland, 30.7.1975

JOU hart was seker ook verlede Saterdag op Pretoria se Kerkplein met sy skare van 10 000, buurman. Myne ook.

Ons is nie mense wat maklik teen ons eie regeerders sal gaan staan en demonstreer nie. As dit die slag gebeur, moet die gemoedere baie hoog loop.

Ons volkie was dit lanklaas so roerend eens. Verlig en verkramp en verdinges, die lot. Kerkplein met sy westelike fasade en al moet vir die nageslag behoue bly.

HUPSTOOTJIE

Ons het al so min tasbare herinnerings aan gister en eergister in die Noorde. Nie maar net omdat ons geskiedenis hier maar nou die dag begin het nie. Ook omdat die Vryheidsoorloë waarin ons voorouers moes veg, baie van wat bewaar moes gebly het, in brandende puinhope omgeskep het.

En nou wil van ons eie mense die knaagtand van die tyd nog 'n hupstootjie gee om die oue maar net so plek te laat maak vir die nuwe.

Nee! Laat die planne hoe pragtig lyk, Pretoria is meer as groot genoeg om die beoogde nuwe geboue elders te laat verrys.

Trouens ons het altwee nodig: Die oue en die nuwe.

OOM PAUL

Natuurlik is ouderdom op sigself geen rede om iets vir die nageslag te wil bewaar nie.

Die einste oom Paul wie se standbeeld — tereg — in die hart van Kerkplein staan, het mos self gesê: Soek in die verlede **dit wat rein en edel is . . .**

Wees konserwatief. Begin met wat jy het. Soek in die verlede.

Maar wees ook krities teenoor jou erfenis. Die reine en die edele is al wat behoue hoef te bly. Die prulwerk kan en moet opgeruim word.

Maar hiermee het oom Paul nie opgehou nie. Hy het geweet ons mense is nie bloot 'n volk van soekers of behouers of slopers nie. Ons is bouers.

Soek in die verlede dit wat rein en edel is, **en bou daarop u toekoms.**

VOLKSWA

Dit is die progressiewe element in ons volksbestaan. Die volkswa (nie die een van Wolfsburg, Duitsland nie, maar die Boerewa van Suid-Afrika) mag nie bly stilstaan nie. Die pad vorentoe moet verder oopgekap word.

Ons moenie óf konserwatief óf progressief wees nie, maar én konserwatief én progressief. Behoudend en vooruitstrewend tegelyk.

Mense met 'n fondament: Die goeie in die werk van vorige geslagte.

Maar terselfdertyd ook mense met die troffel in die hand, sodat die volgende geslag iets meer kan kry om op voort te bou as wat ons van ons voorgeslag geërf het.

Ons beleef tans 'n oorgangsituasie soos selde, indien ooit, in ons geskiedenis, buurman. Om ons verlede te laat vaar, sal ewe noodlottig wees as om in die verlede te probeer wegkruip vir die uitdagings van vandag en môre.

Ons moet aan die goeie in die verlede vashou as ons ons beste vir die toekoms wil gee.

VIERKANTIG

Menslik gesproke sal ons welslae in die stormagtige tye wat kom, in ruim mate bepaal word deur ons vermoë om gister en môre met mekaar te versoen.

Om self sowel konserwatief as progressief te wees.

Om ons voete vierkanting geplant te hou in dit wat in ons geskiedenis blywende waarde het. En terselfdertyd met ons hande voluit te bou aan 'n toekoms in die maalstroomwêreld waarin ons lewe.

PRETORIA

As Pretoria ons twee pleine vlakby mekaar kan gee: Een met die mooiste uit ons erfenis van die verlede, die ander met die beste uit die argitektuur van die hede — en die twee nog boonop deur 'n wandelgang met mekaar verbind — kan dit 'n pragtige stukkie simboliek word.

En so stap-stap kan ons mense sommer dag na dag daaraan herinner word: Dit is ons pad vorentoe, om sowel die mooie van die verlede te behou as om die beste vir die toekoms te bou.

Hoe lyk dit, Pretoria, jy's mos gropt genoeg vir altwee, of hoe?

PM BRIEFED ON CHURCH SQUARE

STAR, 30.7.1975

THE Prime Minister, Mr. Vorster, was yesterday briefed on Church Square's controversial western facade by a private firm involved in its redesign.

It is believed that the deputy Postmaster General, Mr. Francois Theron, also attended the informal meeting as a representative of the Post Office.

Official confirmation of the meeting could not be obtained today.

The briefing session is seen by some sources as an effort by Mr. Vorster to bring himself up to date on the Church Square issue in preparation for receiving the protest petition from the Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square.

THIS WEEK

The petition is likely to be delivered to the Prime Minister's office either late this week or early next week.

The briefing session has also been seen as an encouraging sign by some. They feel this might indicate that Mr. Vorster is prepared to rethink the Cabinet's decision to demolish the western facade.

A spokesman for the Prime Minister's office said today he could not say whether or not Mr. Vorster would make any announcement after receiving the petition.

Mr. Vorster was not available for comment.

There have been suggestions that if the Government changes its mind on the demolition, but is not prepared to maintain the western facade building itself, it should hand the buildings over either to the Monuments Commission or the Simon van der Stel Foundation.

AL MEER KLA OOR PLEIN SE SLOPING

DIE TRANSVALER, 31.7.1975

BESWARE teen die slooping van die wesfasade van Kerkplein stroom steeds in, het mnr. Willem Punt, direkteur van die Stigting Simon van der Stel, gister gesê.

Hy het ook finale besonderhede verstrekk oor Saterdag se protes wat intussen deur 'n ouditeursfirma nagegaan is. Altesaam 9 326 mense het gevra vir die behoud van die fasade onder wie 2 122 per telegram en 699 per brief.

Daarbenewens het die hoof-sekretaris van die Transvaalse Onderwysersvereniging, mnr. J. F. Steyn, laat weet dat hy namens 13 000 onderwysers ook slooping teenstaan.

Mnr. Piet Muller, voorsitter van die Burgerkomitee wat Saterdag se magsmontering op die Plein gereël het, het gister gesê dat daar nie demokraties te werk gegaan is met die sloopingsbesluit nie omdat die Provinsie die Regering wanigelig het oor die omvang van teenstand. Die Regering was dus nie in staat om die wil van die volk behoorlik in ag te neem nie.

ONDERSOEK

Uit 'n ondersoek van Die Transvaler blyk dit dat lede van die publiek en ander groepe wat gemoed is, geleentheid gehad het om hul griewe te lug.

Die Regering het geweet dat die volgende teen slooping gekant is: Die Stigting Simon van der Stel (wat beweer dat die Premier 'n jaar of wat gelede voor die regeringsbesluit aan dr. Willem Punt, dr. S. Meining-Naude en prof. H. de Waal die versekering gegee het dat daar „in die volgende tien jaar“ nie met die Wes-fasade gepeuter sal word nie“).

Ook die Genootskap Oud-Pretoria, die Studiegroep van Pretoriase Argitekte, Rapportryers van verskeie gebiede en die Skakelraad van Junior Rapportryers van Pretoria en Verwoerdburg, dosente van die departement Geskiedenis aan die RAU en lede van die publiek wat 'n model van die voorgestelde wysigings aan die westekant (met behoud van die Nederlandse en Nasionale Banke) gesien het.

BESLUIT

Dit blyk nou dat die Regering se besluit dat die hele wesfasade gesloop kan word, ook voorafgegaan is deur 'n besluit van die Uitvoerende Komitee van Transvaal op 27 Februarie verlede jaar.

Die besluit het gelui dat die Provinsiale Administrasie in geen omstandighede bereid is om toe te stem tot die behoud van die Law Chambers, die Cafe Riché en die Capitol-teater nie en as die Regering gehoor gee dat die geboue bewaar word, moet die Provinsie uitbetaal word.

● Die Departement Openbare Werke se aanbeveling aan die Regering was dat die twee ou bankgeboue (die Nederlandse en Nasionale) ook gesloop word, d.w.s. die hele wesfasade, en as die Regering nie kans sien nie, kan die twee ou geboue ingelyf word by nuwes wat sal verrys.

Die Kerkpleinkomitee van tien lede het ses teen drie besluit ten gunste van slooping en daarna het die kabinetsbesluit gevolg wat die Premier verlede Junie aangekondig het dat alles aan die westekant gesloop word.

ONVERBONDE

Die Kerkpleinkomitee is deur die Regering aangestel en het onder meer bestaan uit vyf staatsamptenare plus die argitekke van die toringgeboue wat destyds beplan is.

Beswaarmakers sê nou dat so 'n komitee nie onverbonde kon optree nie.

Die Transvaler het gister in sy hoofartikel oor die saak die vraag gestel of die demokratiese prosedures omtrent die hele saak van Kerkplein gevolg is. Dit blyk dat 'n verteenwoordigende groep van die beswaardes geleentheid gehad het om hul saak aan die owerheid te stel. — Hoofredakteur.

STEMME VIR KERKPLEIN

BEELD, 31.7.1975

DIE getal stemme wat die Burgerkomitee vir die Bewaring en die Restourasie van Kerkplein gewerf het vir die vertoë om Kerkplein se Wesfasade te bewaar en te restoreer, sal vandag bekend wees.

Mnr. Piet Muller van die komitee het gisteraand gesê die ouditeure wat die telling doen, sal vandag die finale uitslag bekend maak.

Intussen stroom briewe en telegramme uit alle oorde steeds tot steun van die poging in. Die telegramme en briewe wat nou nog aankom, sal nie meer in aanmerking kom vir die telling nie.

Die finale verslag sal Maandag of Dinsdagaand aan die volle burgerkomitee voorgelê word. Daarna sal dit na die Eerste Minister gaan.

MORE SQUARE FACADE SAVERS

RAND DAILY MAIL, 31.7.1975

THE powerful Rightwing Transvaalse Onderwysersvereniging, representative of 13 000 Afrikaans-speaking teachers in the Transvaal, has promised its full backing in the battle to save the western facade of Church Square.

Mr. Willem Punt, director of the Simon van der Stel Foundation and executive member of the People's Committee formed to preserve the facade, said yesterday that total signatories to the petition — excluding the teachers — were now more than 9 000.

He said that a steady flow of telegrams of protest and support had been reaching the committee since Saturday's meeting.

Auditors were now making the final preparations for the special submission to the Prime Minister, Mr. Vorster. Presentation is expected on Monday or Tuesday, he said.

Meanwhile, Mr. Vorster's office yesterday denied any knowledge of a reported meeting between the Premier and representatives of the firm involved in redesigning the western facade of the square.

Mr. Punt said yesterday that among telegrams of support reaching the committee were messages from: Mr. N. C. Krone, the Tulbagh Valley wine magnate and Africana conservationist; Mr. G. Froneman, head of the Historical Houses Society, of Stellenbosch; the entire staff of a firm of Cape Town printers and the 200 residents of an old age home in Pretoria.

KERKPLEIN-SAAMTREK WAS LOJALE VERSET

HOOFSTAD, 31.7.1975

GEVAARLIKER as rebellie, is 'n geslag wat verby gaan sonder protes. Hierdie is een van die groot waarhede wat 'n mens lees in N. P. van Wyk Louw se werk, *Lojale Verset*.

Saterdag se groot saamtrek op Kerkplein om te veg vir die behoud van geskiedkundige geboue rondom dié plein, kan in 'n sekere sin beskou word as 'n lojale verset teen 'n te vinnige tempo van ontwikkeling waarin 'n volk se kultuurerfenisse nie altyd in aanmerking geneem word nie.

Vir politieke leiers hoort dié vele stemme van protes tog seker in 'n mate verblydend te wees, want getuig dit nie van 'n volk wat nog gevoel het vir sy geskiedenis nie?

Mnr. Hans Abraham, afgetrede kommissaris-generaal van die Xhosas praat van Kerkplein as die „vestiging van 'n Trekkersvolk waaraan die Engelse landgenote ook aandeel het.”

Na die hedendaagse geboue wat teen 'n ontstellende spoed in die stad opskiet, verwys mnr. Abraham as „glastempels”. Dit laat 'n mens dink aan die woorde van 'n ander groot skrywer wat onlangs gesê het: „Die volk sal met voorspoed gestraf word.”

Terwyl die toekoms van sommige van Kerkplein se geboue in gevaar is, sal daar geskryf word daaroor.

Mnr. Sybrand van Niekerk het in 'n radio-onderhoud gesê dat die huidige „rusie” oor Kerkplein hom ongelukkig maak. Hy gee egter toe dat nie net die argitektoniese verantwoordheid in aanmerking geneem hoort te word wanneer daar oorgegaan moet word tot afbreek nie, maar ook die kultuur-historiese waarde van sulke geboue. Hy sê egter dat die geboue aan die wesfasade van die plein nie genoeg historiese waarde het nie.

Hieroor is daar natuurlik meningsverskille en Saterdag was ooreenkomstig bewys daarvan.

Soos vroeër jare tydens volksfeeste, is daar Saterdag pannekoek gebak op die plein en koffie gemaak. Dit het iets teruggebring van 'n tyd toe Kerkplein nog die groot bymekaarkomplek van Pretorianers was.

Die Plein nie kerk nie, maar . . .

AFRIKANER VEG DAARVOOR!

deur ALETTA PAKENDORF, Hoofstad, 31.7.1975

LYK my die Afrikaner begin nou stadigaan weer uit sy roes van geldmaak, wakker word.

Baie lank nou baklei ons al nie meer so baie nie. Ons maak net die beursies vol. En ons stem amper deur die bank vir een party, stuur ons kinders goewermentskole toe sonder klagtes, gee ons bydraes vir die kerk en speel naweke ons potjie gholf.

STIL

En lees so af en toe 'n Afrikaanse boek en laat ander maar (die ander is gewoonlik die pers en die skrywers) hul rase inkry oor verbannings en 'n verbod of twee.

Maar verder was dit maar stil. Te stil vir 'n volk wat al van Jan van Riebeeck se dae bekend was vir hul dwarstrekkerigheid, hul baklei-instinkte, hul hardkoppigheid.

In hoeveel rigtings het ons net nie die land ingetrek nie, hoeveel trekkersweë het nie geskei geraak deur onder-onsies nie en hoeveel ander volke het drie kerke laat ontwikkel wat seker dieselfde God dien en maar basiese kategismiese verskille uit die weg kon geruim het.

Maar nou lyk dit mos half of ons weer wil begin wakker word en dinge om ons raak sien. Amper te laat maar dalk darem nog nie.

Skielik sien ons (en saam met ons ook anderstalige Suid-Afrikaners) Pretoria se Wesfasade raak en stem en kibbel en rumoer oor dié se voortbestaan. Hierdie agt geboue op ons Kerkplein het nou so belangrik geword dat ons ons Saterdag se tuinwerkery, ons inkopietogte en selfs ons gholf opsy geskuif het verlede Saterdag en gaan „stim“ het.

Die pers word oorstroom deur verontwaardige briewe dat mense dit wil waag om ons geboue te vat en Piet Muller van die Burgerkomitee wat die geboue wil bewaar en gerestoureer sien se lessenaar kreun onder die petisies en telegramme wat die geboue ongeskonde wil sien.

Ons mense staan as't ware soos een man saam. Of darem nie heeltmal nie. Daar is darem nog mnr. Sybrand van Niekerk wat meen dat die geboue geen doel dien nie . . . dat hulle nie een verhuur kan kry nie en dat nuwe geboue weer lewe op die plein sal bring.

KERK

En, sê hy, hy word op sy beurt oorval deur telefoonoproepe en telegramme van die volk wat wil hê hy moet sterk staan en nie toegee nie.

„Wat ek wil weet,“ sê iemand katterig op kantoor,“ is hoe 'n man met die van Van Niekerk (geen kerk) kan besluit oor 'n plek soos **Kerkplein**. Is dit nie plein simpel nie?”

BOME

Nou ja, woordspeling of te nie. Dit is nie eintlik mnr. Van Niekerk wat moet besluit nie. Dit berus by die Eerste Minister en die Ministers van Openbare Werke en de Posmeestergeneraal. Dié mense. En wat hulle besluit sal die lottsbeskikking van die Plein wees.

En as die Plein nou bly met die wesfasade en al, wat gaan dan verder gebeur? Gaan dit maar net nog 'n rndomtalie vir busse bly of gaan ander mense as busbestuurders darem ook bietjie plesier uit die plek kry?

Gaan daar darem mooi bome en plate blomme en 'n boulevard-kafeetje of twee waar moeë bene en geeste ontspan kan word, die plek ophelder?

Dit is natuurlik wat mnr. Muller en kie in gedagte het. Dat die Plein bewaar bly soos hy is en dan sodanig opgekikker word dat die mense van Pretoria die plek kan benut.

WATER

Heerlik sou dit nie wees om gereeld ons, do's, in Pretoria te hê. Om daar te kan osse braai en pannekoek eet en na oempa-oempa of boere- en poporkeste te luister.

Nog heerliker, sien 'n moderne jong meisie dit, sal dit wees as om pres. Kruger 'n groot area van water kan wees waar mens kan swem en waarop mens in die winter 'n ysskaatsbaan kan hê vir fisiese ontspanning.

MUSIEK

Nou ja, die skaats miskien wel, maar wat oom Paul van Pretoria se tanga's sal dink, weet ek nie. Ook darem nie sy „image“ nie.

Maar skaats en koffiedrink en pannekoek en musiek . . . manna en kwartels vir Pretoria wat ook maar soms wild soek vir ontspanningsholtes vir ons voete.

ARGUMENTE OORTUIG NIE

deur DR. J. P. CLAASEN, N.G. Pastorie, Queenswoord, Pretoria,
Hoofstad (Ons lesers skryf), 31.7.1975

GEAGTE REDAKSIE — Ek wil u graag van harte bedank met wat u besig is om te doen vir die behoud van die geboue by Kerkplein.

Ek noem drie punte (soos predikante maar maak) vir die behoud van die geboue by Kerkplein:

● Die argument van ons geagte Administrateur dat die Eerste Minister en Kabinet in die verleentheid gestel word indien hulle die besluit moet herroep, gaan nie op nie. Ons Eerste Minister is 'n groot man vir wie ek die hoogste respek het en daarom sal hy die eerste wees om te erken wanneer die Kabinet miskien 'n verkeerde besluit op grond van die inligting tot hul beskikking geneem het.

● In Kaapstad is nou die ou dam uit die tyd van Van Riebeeck ontdek. Hoewel dit op die duurste grond in Kaapstad gevind is, waar geboue ook in aanbou is, is dadelik 'n noodberaad belê: Hoe kan ons hierdie erfenis bewaar? Dit is nie geld wat die deurslag daar gaan gee nie, maar die onskatbare waarde van die vonds.

● Transvaal is die rykste provinsie en om ten opsigte van die Transvaal in terme van rande en sente te redeneer en te praat van koste, gaan in hierdie geval nie op nie. Ons kan dit bekostig.

Indien ons dit nie doen nie, kan ons dit maar weet: die stemme uit die verlede wat ons rondom Kerkplein aanspreek, sal die swye opgelê word wanneer stootskrapers die mure begin omstoot en die klinkende klank van geld hoër geag word as die skat van die verlede.

DOOMED SQUARE

STAR, 31.7.1975

AFTER all the controversy, the outrage, the cries of protest, it seems as if Church Square — the symbol of Pretoria — is doomed after all.

Although thousands of people from all over the country crowded into the square on Saturday to sign a petition registering their protest against the decision to demolish the western facade of the square, Government officials are still adamant that it has to go.

It was first decided last year that the buildings on the western side of the square would be demolished in 1978 to make way for the new Provincial Administration buildings — and protest has been building up ever since.

The eight buildings threatened by the plan include the Post Office building, the old Cafe Riché, the Law Chambers and the Netherlands Bank on the western side.

The Palace of Justice and the old Raadsaal will be preserved, and the new provincial building will be erected along the road between them.

The Administrator of the Transvaal, Mr. Sybrand van Niekerk, created an even greater uproar when he said that the threatened buildings have no aesthetic, historic or architectural value.

The rally on Saturday, organised by the Citizen's Committee for the Preservation and Restoration of Church Square, was held in a last bid to save the square. Signatures were collected for a petition to the last man who can save it — Mr. Vorster himself.

Jong Italiaanse vrou skryf boek oor Jong Pretoria en sê . . .

BEHOU TOG ,NUWE' KERKPLEIN!

DIE TRANSVALER, 1.8.1975

DAAR is waarskynlik min Pretorianers wat die geskiedenis van Kerkplein beter ken as die bekende ,Italiaanse' kunstenaar Lola Dunston.

Lola sê sy het 'n baie sagte plekkie vir Pretoriase Kerkplein en meen die sloping sal 'n groot fout wees.

Hoewel Lola in Italië gebore is, werk en bly sy al die afgelope 23 jaar op 'n kleinhoewe net buite Pretoria. Sy werk die afgelope drie jaar heeltyds aan 'n boek oor die geskiedenis van Kerkplein wat nog dié jaar gepubliseer gaan word.

„My boek se naam is Young Pretoria en sal sowat 300 bladsye dik wees. Ek doen al die sketse en tekeninge van historiese geboue om die Plein self. Dit is die moeilikste deel van die boek, want dit is baie fyn werk,“ vertel Lola.

Sy stel veral belang in die tydperk tussen 1889 tot 1913 „omdat die Plein in dié tyd baie lewendig was.“

DOODVONNIS

Volgens haar is die doodvonnis oor die Kerkplein al in 1904 gevel toe die historiese kerk op die plein gesloop is.

„Dit was 'n groot fout,“ sê die vurige kampvegter in die stryd om die behoud van die Plein wat op die oomblik in veral Pretoria woed.

In Europa is Lola 'n bekende kunstenaar en het sy verskeie goue medaljes vir haar werk gekry. Sy het uitstallings in Rome, Parys, Cannes, Hamburg, Milaan, Londen en Lyon gehou.

Afgesien van eerste pryse het Lola al vier goue medaljes vir haar werk in Europa verower. In Februarie vanjaar nog is sy met die 10e Grand Prix International-toekenning in Cannes vereer.

SKEPE

Lola is ook bekend in Suid-Afrika vir haar grafiese werke en sketse en sy het al uitstallings in Kaapstad, Durban, Johannesburg en Pretoria gehou.

„Op die oomblik is ek ook druk besig om my werk reg te kry vir 'n uitstalling op 4 Augustus in die Bank-gallery in Pretoria. Hier sal ek van my uitgesoekte pensketse te koop aanbied,“ sê Lola.

Oor Kerkplein en die geskiedenis van die omgewing kan Lola ure lank gesels. Volgens haar is sy 'n gebore ,Romein' en Romeine hou mos van ou goed. „Wat sou gebeur het as die Romeine en Grieke byvoorbeeld al hulle ou geboue moes gesloop het?“

Lola meen die Suid-Afrikanners is baie lief vir hulle grond, maar kan hulle nie hul ou en historiese geboue waardeer nie? Hulle beseft nog nie hoe belangrik dit is om dié geboue vir die nageslag te bewaar nie.

WAARDE

Sy sê Kerkplein veral is van groot waarde vir die geskiedenis van Pretoria en die Afrikaner. Vroeër was die Plein die middelpunt van die Boeregemeenskap. Hulle het mekaar hier ontmoet en al hulle inkopies by die winkeltjies op die Plein gedoen.

„Die Plein moet behoue bly, maar nie soos hy vandag lyk nie. Dit moet nie net 'n buseindpunt wees nie. Dit moet soos die pleine in die meeste Europese stede wees waar mense kan rondloop, inkopies doen, ontspan en eintlik vry voel. Die plein moet van nut wees,“ sê sy.

SQUARE — BACK TO SQUARE ONE

by PRAETOR, Pretoria News, 1.8.1975

THE Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square is, quite rightly, doing its best to keep party politics out of the fight to save the Square's historic west facade.

Quite obviously, the last thing it wants to do is give the Government a chance to say that unfair political pressures are being brought to bear in a matter that has nothing to do with party politics at all and which, in fact, cuts clean across party political barriers with demolitionists and preservationists being found in all camps.

But keeping a party politician out of any issue is easier said than done in South Africa and it was entirely predictable that the HNP, political conservationists to the core, would not neglect such an opportunity to improve their image as champions of public rights against Government high-handedness.

As luck would have it, there is a municipal by-election on the go in a ward embracing parts of Wonderboom and Gezina (where the HNP is by no means negligible) and Dr. Pont, an HNP stalwart, is a candidate.

The Citizens' Committee says that his advocacy of preservation in a fight with a demolitionist opponent is no more than political opportunism. But all is fair in love, war — and politics. Or is it? Either way, Dr. Pont is in the thick of the fray and who is to contradict him if he says he is a genuine preservationist?

The issue is, of course, completely and genuinely above party politics as the astonishing diversity of prominent people at last Saturday's mass meeting showed, with men and women of all persuasions united in a common cause. The Government should recognise that what it has to deal with is that rarest and most powerful of democratic forces — a genuine upsurge of deeply moved public opinion.

That is something that doesn't seem to have dawned on the Administrator, Mr. Van Niekerk, whose sour reactions and the scorn he is showing for historical, architectural and environmental values and public opinion alike keep on getting him into hot water. He is right there in the heart of the battle, behaving, as some people see it, rather like the cross-grained wildebees that took a dislike to him a week or so ago.

He is, of course, not the major villain of the piece, though it's entirely his own fault that he is being regarded as such.

In fairness to him, and to get the record straight, the responsibility for the demolition of the west facade, if it does take place, will rest fairly and squarely on the Government as a whole, for it was a Government decision that the Prime Minister himself announced to cultural and historical societies a little more than a year ago.

DUISENDE 'PLEIT' BY VORSTER

BEELD, 2.8.1975

MEER as 30 000 Suid-Afrikaners van al die uithoeke in die land pleit vir die behoud van die wesfasade van Kerkplein. Dinsdagoggend sal die gegewens van die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein aan die Eerste Minister oorhandig word.

Mnr. Willem Punt van die Burgerkomitee het die gegewens gister bekend gemaak nadat dit deur ouditeure nagegaan was.

Altesame 6 925 mense het die lyste onderteken. Van individue en gesinne (bv. van die Smutsgesin — daar word nie gesê uit hoeveel lede die gesin bestaan nie) — is daar altesame 244 boodskappe, briewe of telegramme ontvang.

Van argitekke is 149 telegramme ontvang. Altesame 2 805 briewe, telegramme en boodskappe is van groepe en verenigings ontvang.

Hierdie bring die subtotaal op altesame 10 113 te staan. Hierby kan onder meer bygereken word die telegram wat van die Transvaalse Onderwysersvereniging ontvang is, wat lui dat 13 000 onderwysers in Transvaal die Burgerkomitee se poging steun en ook die telegram van die ATKV en SAS en H, wat 'n telegram namens 6 306 lede gestuur het.

Indien hierdie twee totale by die subtotaal van 10 113 getel word, kom dit op 29 419 te staan. En nog is 't einde niet, het mnr. Punt gesê.

HANTEKENINGE

Gisteroggend het daar byvoorbeeld 'n lys met nog 453 hantekeninge aangekom en mense skakel om te sê hulle het nog uitstaande lyste by handtekeninge. Daar moet nog handtekeninge van agt uitstaande lyste by die totaal gevoeg word.

Mnr. Punt sê die Burgerkomitee, wat uit twintig lede bestaan, sal Maandagmiddag vergader om te besluit oor die voorlegging van die gegewens aan die Eerste Minister. Daar sal ook besluit word of die Burgerkomitee sal ontbind of met sy werksaamhede sal voortgaan.

Van die telegramme wat gister nog ontvang is, is dié van die departement van kunsgeskiedenis aan die UOVS, en ook een van die Dietse Federasie (Afdeling Suid-Afrika).

Mnr. Punt het gesê van al die duisende briewe, telegramme en boodskappe wat ontvangs is, was daar net een brief wat gelui het: Weg met die ou geboue, die swartes en die duiwe.

STEM UIT DIE SUIDE

deur F. H. BADENHORST, Strand, Beeld (Menings van ons lesers),
8.1.1975

Ek wil graag ook my stem hier uit die Suide laat hoor teen die sloping van die historiese kern van Pretoria. Ek hoop nie dit is 'n stem in die woestyn nie.

Die slagvelde van die Anglo-Boere-Oorlog was hoofsaaklik in die Vrystaat en Transvaal. Die gevolg is dat die noorde nie so 'n ryk kulturele skat van geboue het nie. Om dié rede is dit vir my verbasend dat hulle die geboue om die plein van die Groot Gryse wil sloop.

Laat die woorde van Paul Kruger vir ons in hierdie saak as 'n rigsnoer dien: „Haal uit die verlede dit wat mooi en edel is en bou daarop die toekoms.“ Die sloping van die westelike fasade van Kerkplein sal bepaald afbreuk doen aan hierdie beroemde woorde van 'n groot volksheld.

Daar kom onwillekeurig 'n ander vraag by my op. Hoekom moet ontwikkeling en uitbreiding altyd by historiese stads- of dorpskerne geskied? Elke stad of dorp het so 'n kern wat vir die nageslag behoue moet bly. In Pretoria se geval sou dit bepaald Kerkplein ingesluit het. Kan meer van ons dorpe en stede nie Stellenbosch se voorbeeld volg en 'n historiese kern afbaken nie?

Ek wil die betrokke instansies wat oor die lot van Kerkplein beslis, vriendelik dog dringend versoek om die besluit te herroep, want deur die slooping sal Pretoria sy historiese hart verloor en 'n brokkie van ons volksgeskiedenis sal daarmee heen wees.

Laat bewaring 'n kenmerk wees van ons ontwikkeling.

GEBOUE OP PLEIN G'N ERFSTUKKE

deur J. H. NEL, Drakensbeg-woonstelle 100, Skinnerstraat 80, Pretoria, Hoofstad (Ons lesers skryf), 2.8.1975

GEAGTE REDAKSIE — Graag wou ek ook 'n eiertjie lê oor hierdie sogenaamde erfenis van ons.

Hoeveel van daardie duisende mense wat Saterdag op Kerkplein was, was in die afgelope jaar op die plein, behalwe wanneer Tukkies jool hou?

Hoeveel van hulle het al gesien hoe slordig die plek na 13h00 op 'n Saterdagmiddag is?

Hoeveel van hulle was al in een van daardie ou geboue, om te sien en te verstaan hoe gevaarlik hulle is: Plankvloere (baie oud, droog, en vol goedkoop politoer), houttrappe ens. Hulle is almal brandgevaare vir die werkers daarin.

Wil hierdie arme mense nie ook sien dat Pretoria vorentoe gaan en tred hou met die tyd nie? Ons ou stadsvaders het al die jare van ons ou nou straatjies gehou en nou dat die verkeer so kwaai is, sukkel hulle om te verbeter.

Almal het nou skielik die wete hoe Oom Paul gevoel het oor Kerkplein.

Oor 'n paar jaar is ons oues almal dood en dan gaan die jonges tog die ou geboue sloop.

Ek sê laat hulle nou gaan, dat ons oues ook kan sien hoe die moderne Pretoria gaan lyk.

Laat die wat dink die ou geboue is so mooi, dan maar gerus intussen elke Saterdag hul piekniekmandjies pak en, as hulle kan plek kry tussen die swartes, ook maar gaan sit (op die gras alleen, want die banke is vol Bantoes).

Of anders, nog 'n briljante idee. Laat al die ou geboue (erfstukke) dan maar omskep word in ouetehuse en laat die mense wat hulle dan geërf het, die instandhouding betaal, en die Administrasie kan dan duisende rande spaar.

Laat ons tog nou 'n begin maak en kyk die toekoms positief in die oë, 'n moderne Pretoria bou, en, terloops: Oom Paul sal die hele afêre mooi kan sien vanaf die stasie.

TEARS IN MY EYES OVER PRETORIA

by MADELEINE VAN BILJON, Star, 2.8.1975

A WEEK in the life of a somewhat peripatetic housewife. It started badly because on Monday I turned a knob on the radio and caught the tones of Mr. Sybrand van Niekerk telling us why the buildings on the west side of Church Square had to go. It was more in the way of „shut up,” he explained, than an actual statement but two of his reasons caught me where it hurts.

The first reason for wiping those dear little buildings off the face of the Pretoria earth was that the Prime Minister and the Cabinet have already agreed to it and once those boys make a decision you obviously don't go fooling around. Mr. Van Niekerk was distressed by the public's determination to change the Prime's mind. It was, according to the Administrator, a most embarrassing situation.

His second reason almost had me in tears. Maybe he'd softened my heart with his plea not to displease the Prime but when he told all us listeners of the very real need to tear those buildings down so that Church Square could come alive he had me swallowing painfully. I mean, there are all those bright lights on the other sides of the square, the gaiety, the beer gardens, the belly dancers and four kinds of entertainment every night not to mention the throngs of people competing with public transport and pigeons all day long. But on the west side all was dark, no lights, no laughter and no life. All of it due to those old-fashioned, rather dreary links with the past. Put up a nice slab of glass and brick, top it with the emblem of the Transvaal Provincial Council and see Church Square swing.

CONVICTIONS

I'll say one thing for Mr. Van Niekerk: He has the strength of his convictions. I would think twice about making such a dogmatic ass of myself.

HOU VAS!

deur RYKIE VAN REENEN, Rapport, 3.8.1975

M.E.R. wat pas, op die vooraand van haar honderdste verjaardag, so 'n mooi vrabrief aan die Eerste Minister gerig het om tog die geboue aan die westekant van Kerkplein vir die nageslag te bewaar, skryf in die jaar 1923 al:

„Moenie dat ons die paar kosbare herinnerings aan 'n groot verlede — die paar wat nog oorgebly het onder 'n deur oorlog geteisterde volk — ook laat verlore gaan nie. Hou vas!”

KERKPLEIN ,TOEVALLIG' KULTUURHISTORIES

RAPPORT, 3.8.1975

ADMINISTRATEUR SYBRAND („Die Sloper") van Niekerk stem nie saam dat die wesfasade van Pretoria se Kerkplein van besondere kultuur-historiese waarde is nie.

Ir die radioprogram Monitor het hy vandeeweek verder gesê: „Dit is geboue wat deur toevallige eienaars van die grond opgerig is sonder om werklik, sover ek kan sien of vasstel, te dink aan 'n wesfasade vir die Kerkplein. Dit het gegaan oor utiliteitsgeboue vir daardie tyd en die eienaars het self besluit hoe dit sal lyk.”

Ek weet nie wat mnr. Van Niekerk teen „toevallige eienaars” het nie (byna al ons Kaap-Hollandse huise is immers deur „toevallige eienaars” gebou). Maar as hulle in hierdie geval geslaag het om „toevallig” 'n samehangende fasade te bou, is dit — afgesien van die bloot kultuur-historiese waarde daarvan — genoeg rede om daardie fasade te wil behou.

● Die samehang is nie toevallig nie. Almal het daardie tyd in min of meer dieselfde styl gebou, en nie so bont en verbeeldingloos soos vandag nie. En wat is fout met utiliteitsgeboue? Die Ou Meul in die Kaap, die wynkelders van Groot Constantia, was nutsgeboue. Wie sal, selfs in hierdie sloopsugtige jare, aan hulle durf vat?

Dalk is die Kerkplein se geboue nie „ghrend“ genoeg vir sommige mense nie.

DIE VOLKSTEM: REG, EN VERKEERD

deur JAAP STEYN, Rapport, 3.8.1975

„IN 'n republiek moet na die burgers geluister word,“ het pres. Paul Kruger in 1893 gesê. Dit was een van etlike uitsprake van hom met die strekking dat die stem van die volk „die koningstem“ is.

En op die Kerkplein in Pretoria het heelwat burgers verlede Saterdag hul stem laat hoor.

Die steun vir die bewaring van die wesfasade van die plein is daar. Dit begin egter nou lyk of die vraag verskuif na iets anders: of daar geluister kan word sonder dat dit afbreuk doen aan die leierskap van die owerheid en demokratiese prosedures.

'n Mens sou naamlik kon aanvoer dat die Regering geweet het van die argumente van die teenstanders van die sloping van die wesfasade. Protes is nie genoeg om die saak te heroorweeg nie, kan gesê word.

Dis nie die eerste keer in ons geskiedenis dat daar protes teen 'n owerheidsbesluit is nie. 'n Mens kan gerus kyk hoe dit in die verlede met proteste teen genome besluite gegaan het.

Die anti-bandiete-beweging van 1849 in die Kaapkolonie — 'n voorbeeld van 'n baie geslaagde veldtog teen 'n owerheidsbesluit — moet 'n mens seker buite beskouing laat. Dit het onder 'n koloniale bewind gebeur.

In die Vrystaatse Republiek het die aanlê van spoorweë nie sonder protes verbygegaan nie. In 1888 en 1889 was daar op petisies meer handtekeninge teen spoorweë as daarvoor. Die Volksraad het egter tog besluit om spoorweë aan te lê.

In belang van die land is die wil van die meerderheid verontagsaam. Ten onregte was dit seker nie.

In Desember 1914 het die regering, veral die minister van verdediging, genl. Jan Smuts, hom nie gesteur aan pogings om die teregstelling van Jopie Fourie te keer nie. Pogings om versoekskrifte aan Smuts te gee, het misluk. Hy het toegelaat dat Fourie doodgeskiet word en daarmee het hy een van die grootste politieke foute in sy loopbaan begaan.

Die wil van die meerderheid is geïgnoreer — tot skade van die regering.

Ten slotte iets meer onlangs. Die Nico Malan-Skouburg in die Kaap was eers net oop vir blankes. Teen dié besluit was daar jarelange protes. Vroeër vanjaar is die vorige finale besluit van die Regering verander.

Die Regering was bereid om in belang van die land en sy bevolking 'n besluit te heroorweeg.

Dit wil uit die paar voorbeelde seker lyk of 'n mens 'n analogie vir byna enige optrede kan vind as jy jou op die geskiedenis beroep.

Die ontwikkelaars van die Kerkplein sal waarskynlik geneig wees om die Vrystaatse analogie aan te gryp: „Dit was nogal die modelstaat,

en toe die meerderheid teen vooruitgang was, is die volkswil tereg verontagsaam."

'n Mens moet toegee dat 'n meerderheid verkeerd kan wees. Wat altyd ook belangrik is, is die mening van deskundiges.

Die deskundiges is in die geval Kerkplein o.a. die argitekte. Sterk teenstand teen die slopingsplan het juis van hulle af gekom. Verlede Saterdag het 149 telegramme van protes gestuur.

Bowendien is die teenstanders van die sloping nie teen vooruitgang, of dan **ekonomiese** vooruitgang nie. Hulle is nie daarteen dat nuwe geboue opgerig word nie, anders as die beswaarde Vrystaters wat teen die aanlê van spoorweë in die algemeen was.

Die bewaarders wil net hê dat die ekonomiese vooruitgang nie kulturele verarming tot gevolg het nie.

Buitendien, soos die argitek Hannes Meiring vandag op bl. 20 betoog, is dit moontlik dat die oue en nuwe saam kan bestaan. Agter die ou geboue is daar plek vir nuwe kantoorblokke.

Lede van die Stigting Simon van der Stel meen dat die owerheid dié plan nog nie indringend genoeg ondersoek het nie. Terwyl die meerderheid — van die volk en deskundiges — die wesfasade wil hê sonder dat hulle teen nuwe geboue gekant is, is daar genoeg grond daarvoor om die besluit te heroorweeg.

As Switserse ontwikkelaars dit in hul kop sou kry om pres. Kruger se sterfhuis in Clarens te sloop, sal ons Suid-Afrikaners in opstand kom en die owerheid sal seker 'n plan maak om sulke planne verhinder te kry.

Ons het piëteit teenoor pres. Kruger se sterfhuis. Waarom nie ook teenoor die geboue wat 'n lewende herinnering vorm aan pres. Kruger en een van die roemrykste tydperke in die Afrikaner-geskiedenis nie, nl. die tyd van die Boererepublieke?

FIGHT YOUR OWN BATTLES

by JAN NETTLE, Rand Daily Mail, 2.8.1975

ALTHOUGH I really do not know enough to choose sides in the present row over the proposed demolition of old buildings adjoining Church Square in Pretoria, one aspect of the dispute fascinates me. That is the way in which English-speaking South Africans have steered clear of the fight

While the argument at times veered on politics with such top Afrikaners as Mrs. Verwoerd and Hans Abraham taking part, and much of it is being conducted on a cultural **volks**-base, there really seems no reason why there should be such a glaring absence of any English language protestors.

Of course it is traditional in South Africa for the two official language groups to fight their own battles. Just look at the author's challenging censorship. But for a brief while it really seemed that things would be different.

KERKPLEIN: DAAR IS TÓG 'N UITWEG

deur HANNES MEIRING, Rapport, 3.8.1975

RAPPORT het Hannes Meiring, wat die afgelope ses jaar deelgeneem het aan die stryd om die behoud van die wesfasade van Kerkplein, genader om hierdie artikel te skryf waarin hy 'n praktiese voorstel bespreek wat 'n uitkoms bied uit die huidige „skaakmat" tussen bewaarders en ontwikkelaars van Kerkplein.

„GEEN volk, geen gemeenskap, geen individu van watter taalgroep ook al kan dit bekostig om die erfenisse wat aan sy sorg toevertrou is, te verwaarloos nie. Dit is in der waarheid stewige, onvervangbare fundamente waarop die bouers van die toekoms moet bou, waarna hulle telkens moet kyk om te verseker dat die nuwe stene van vooruitgang stewig en waterpas gelê is. Laat ons dit altyd onthou, dat ons geskiedkundige geboue nie slegs daar is as groot toeriste-aantreklikhede nie. Hulle is 'n vername maatstaf van ons beskawingspeil . . .”

Met hierdie woorde het die Eerste Minister die gerestoureerde Kerkstraat van Tulbagh ingewy. Dit was op 14 Maart 1974.

Aan die hand van hierdie woorde pleit ons opnuut vir die bewaring van die wesfasade.

Die owerheid het geleentheid gebied dat nuwe feite, of nuwe beweegredes voorgestel moet word vir die heropening van die saak om Kerkplein. Is die landwyse volksgevoel wat uitgeloop het op die byeenkoms van verlede Saterdag nie genoeg rede tot 'n herondersoek van die hele aangeleentheid nie?

En sou hierdie gevoel nie ook 'n antwoord wees op die boodskap wat die Eerste Minister op Tulbagh gegee het nie: „En nou wil ek graag by hierdie geleentheid 'n spesiale boodskap nie net aan die jeug van Tulbagh nie, maar aan die jeug van die hele land bring. Ek sou graag, en ek dink u sal almal met my saamstem, ek sou graag wou sien dat van jongs af 'n liefde vir dit wat oud en mooi is, vir al ons erfgoedere, by ons kinders ingeskerp word; dat die bewaringsbewustheid liefderyk en op deskundige wyse onder hul aandag gebring word. Ek is seker dit sal 'n uiters nuttige doel dien om ons jongmense by die praktiese probleme van bewaring, behoud en instandhouding van die kultuurskatte van vorige geslagte te betrek.”

HOOFARTIKELS

Sekerlik moet die volk se wil tot bewaring ook gelees word in die reaksie van die afgelope drie weke op die wesfasade: agt hoofartikels in nege koerante in Transvaal, twee in landwyse koerante.

Daarby 'n meningsopname deur 'n koerant waarvan 20 persent van die lesers gestem het — 96 persent van hulle ten gunste van die bewaring van die wesfasade. En etlike duisende mense se steun verlede Saterdag.

Opvallend van hierdie volkswil is dat dit al die politieke groepe betrek het, en beslis alle taalgroepe. Neem hierby in ag dat daar soveel ooglopende jong steun was vir die versoek om die wesfasade te behou.

Die argitektoniese waarde van die wesfasade blyk omstrede te wees. Ek wil betoog dat al agt geboue 'n individuele karakter, estetiese waarde en 'n gebruiksbenuutting in eie reg het.

RESTAURANT

Hulle is:

● Die Capitol met sy seldsame Art Deco-styl wat aan die jare twintig en dertig herinner en 'n saal het met sitplek vir 2 000. Dit het uitstekende akoestiek. Dis dus 'n gerieflike konsert- of kongressaal, met 'n pragtige voorportaal wat met dié van die Parlement vergelyk. 'n Gebou wat besonder geskik is om mense saans na die plein te lok.

● Die Ou Nederlandse Bank is 'n uitmuntende voorbeeld van die neoklassieke Nederlandse argitektuur. As die geboutjie in Amsterdam gestaan het sou daar seer sekerlik nooit eens 'n gedagte opgekom het om dit te sloop nie. Hy word reeds met welslae gebruik as die Transvaalse hoofkwartier van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging.

● Die Law Chambers het volmaakte verhoudings met drie sierlike gewels. Dis moontlik 'n ideale restaurant. Dit vorm 'n volmaakte skakel tussen die Nederlandse Bank en die Cafe Riché.

● Die Cafe Riché. Dit is een van die beste voorbeelde in Suider-Afrika van die internasionale Westerse „Jugendstil“, of Art Nouveau-tydperk van 1900.

POSKANTOOR

Die samewerking van die tweemanskap, Soff en Anton Wouw, argitek en beeldhouer, onderskeidelik, het ook die bekende Vrouemonument in Bloemfontein voortgebring. Dit is ook in hierdie styl. Hierdie boustyl lok duisende toeriste na die paar voorbeelde in Barcelona van die argitek Gaudi. Die Cafe Riché is die ideale gebou vir die huisvesting van reisburo's.

● Die ontwerp van die ou Poskantoor is die resultaat van 'n prysvraag. Die suidelike aansig lyk byna na iets uit die Italiaanse Renaissance. Die vooraansig word argitektonies hoër aangeprys as bv. die Reserwebank. Die binneruimte kan só ingerig word dat dit die nodige toonbankdienste van 'n poskantoor aan die publiek kan verskaf.

● Die ou Nasionale Bank se hoeksteen is deur pres. Kruger gelê en dié gebou is só perfek in sy klassieke verhoudings dat ek daarvan oortuig is dat as dit in Florence, Milaan of Rome gestaan het, dit as 'n argitektoniese juweel beskou sou word. Dit gebou kan as 'n poskantoor-museum ingerig word.

● Die ou Nasionale Munt is 'n klipgebou wat by die vorige aanpas. Dit het duidelike elemente van die seldsame „Jugendstil“.

● Die Kirkness-geboutjie is 'n stewige klein Neo-Grieks-Romeinse gebou wat sterk herinner aan die argitektuur van Princess Avenue, Edinburg, Skotland. Bogenoemde twee geboue bied ideale huisvesting aan reisburo's en inligtingsentrums.

EENHEID

As 'n mens die Europese pleine van Nederland, België en Duitsland vergelyk met Kerkplein, dan vind jy die analogie in die saamstaan van verskillende geboue van verskillende, vervloë style wat desondanks 'n onverbeterlike eenheid vorm. Wat ons hier op Kerkplein het, is 'n kitsklare opelugmuseum — iets wat in Europa met groot koste en moeite heropgerig moet word.

Die volgende woorde van die Eerste Minister op Tulbagh — waar hy Kerkstraat beskryf — kon net sowel van toepassing gewees het op die wesfasade: „Here where one finds such a happy blending of different styles and periods of architecture, all bearing the hallmark of authenticity: the ideal of architectural unity — unity of scale and proportion, of material and construction, of symmetry and harmony.“

Die boumateriaal pas, die eentonigheid van moderne saaklikheid ontbreek, en op Kerkplein vorm die ry geskiedkundige geboue 'n onvervangbare eenheid en verbinding met die ou Raadsaal en die Paleis van Justisie

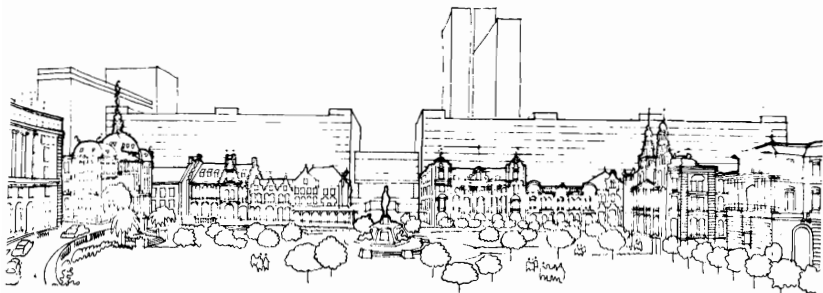
ROMANTIES

Hans Klokke, lektor in bougeskiedenis aan die Universiteit van Pretoria, het gesê: „As hierdie geboue moet verdwyn, waar sal ek my studente lewende voorbeelde toon van wat ek hulle leer? Hulle sal moet wag tot hulle eers in Europa kom.“

Die geskiedenis van die geboue is welbekend. Met sewe van die nege het pres. Paul Kruger persoonlik meegeleef. Die geboue is almal

in 'n stewige toestand. Vergelyk hulle met die toestand van die geboue in Kerkstraat, Tulbagh, wat ná die aardbewing in 'n skynbaar onherstelbare toestand was.

Dit is ook herhaaldelik bewys dat dit juis hierdie romantiese tipe geboue is wat hulle goed leen vir prestige-kantore, -winkels, -hotels en -restourante. (Johannesburg se nuutste restaurant is in 'n ou Noorse kerk en soos dit binne omskep is in die ontwerp van die „Jugendstil“, is dit besonder gewild.) Kunssale en museums is voor-die-hand-liggende huurders in sulke geboue.

Argitek Hannes Meiring verwys in sy artikel: Kerkplein: Daar is tóg 'n uitweg, na hierdie tekening. Dit behels die voorstel van die Stigting Simon van der Stel t.o.v. die behoud en benutting van die wesfasade met die nuwe geboue as 'n neutrale gordyn op die agtergrond.

NIE VOORBARIG

En om nou tot die kern van hierdie artikel te kom. Ek glo dat die antwoord op twee skynbaar botsende standpunte van die „bewaarders“ en „anti-bewaarders“ nog steeds saamgevat is in die voorstel van die Stigting Simon van der Stel, waarvan by sommige van die lede die gevoel ontstaan het dat dit nooit werklik deur die owerhede indringend ondersoek is nie.

Dié voorstel is:

1) Dat die ou geboue nie in die pad is van moderne uitbreidings aan die Poskantoor en die Provinsiale geboue nie; dat die ou en die nuwe wel goed saamgevoeg kan word en dat dit geskiedkundig korrek en esteties aanvaarbaar sal wees.

2) Dat daar agter die ou geboue genoeg ruimte bestaan om nuwe geboue vir kantore te bou.

Ek kan geen rede sien hoekom juis **onder** die ou geboue gegrawe en gebou moet word nie. As daar 'n tekort aan ruimte sou wees, kan een of meer kelderverdiepings onder die nuwe geboue bygevoeg word om te vergoed vir enige gevreesde verlies aan ruimte. Met hierdie trapsgewyse ontwikkeling van die laer ou geboue na die effense hoër nuwe ontwikkeling daaragter kry die plein die skaal waarna daar gestreef word.

Sou dit nie 'n praktiese voorstel wees dat die ontwerpspan wat tans besig is met die planne vir die sloping van die geboue 'n wysigings-opdrag van hul kliënte ontvang nie, met as heel eerste uitgangspunt die behoud van die geskiedkundige geboue op die westekant van die plein?

Ek dink nie die voorstel is voorbarig nie, want die vervangingskoste van die bestaande geboue behels meer as die ontwerp-koste reeds aangegaan.

WINK

Solank die wesfasade behou kan word, besit Pretoria se middestad die grootste potensiaal om met die knap leiding van die reeds aangestelde stadsbeplanners, tot een van die mees karaktervolle stede in die land te ontwikkel—'n stad wat wêreldaansien as „stad” kan verwerf. D.w.s. 'n stad waar die mens as mens tot reg in die stadsmilieu kan kom. Stap maar weswaarts in Bureaulaan en kyk gerus self hoe wink die gewel van die ou Nederlandse Bankgebou al van ver af vir jou.

Omdat toringblokontwerp vanselfsprekend in die middestad is, kan die ou geboue juis steeds waardevoller word omdat dit in pas bly met die menslike skaal, 'n faktor wat baie belangrik word in stadsontwerp.

Interessant dat hierdie hernieuëde poging ter behoud van Kerkplein se geskiedkundige geboue juis plaasvind in die Europese jaar van die „Beskerming van Historiese Geboue”. As Europa so bekommerd is oor sy miljoene geskiedkundige geboue, is dit dan nie voor-die-hand-liggend dat ons sal veg vir die behoud van die enkele voorbeelde wat ons besit nie?

Interessant ook dat juis hierdie geboue ons erfenis uit Europa beklemtoon. Miskien is dit wel tyd om te besin of ons werklik nêr op die streeksargitektuur van die Kaaps-Hollandse styl aangewys wil wees, en of ons dan nie maar ook breër na ons kultuurskatte wil kyk nie?

In vergelyking met die kort geskiedenis van ons land en meer spesifiek Transvaal, het hierdie geboue reeds 'n geweldige voorsprong.

Alle geboue is soos bome in dié sin dat as hulle eers eenmaal afgekap is, hulle nooit weer sal groei nie. En jong bome neem geslagte om waarlik groot te word. Kan ons dan nie maar die ou bos behou en jong bome byplant nie? Die plaas is groot genoeg!

THAT 'DEMO'

by HOGARTH, Sunday Times, 3.8.1975

SO the "demo" in Church Square, Pretoria, has got the protesters exactly nowhere.

The Administrator of the Transvaal, Mr. Sybrand van Niekerk, is unmoved and the official feeling on the subject is that the protest became "an irrational, emotive issue".

The Prime Minister himself has been unusually aloof, considering that at least two distinguished and loyal Nationalists were the chief speakers.

It must be a novel experience for such men as Mr. Hans Abraham, the former Commissioner-General of the Xhosas, and Mr. Daan de Wet Nel, former Minister of Bantu Administration, to find themselves rebuffed by Mr. Vorster.

However, they have one consolation. The police left their "demo" in peace. If they had been Wits students, they might have been baton-charged. And condemned for trying to overthrow the existing order.

SLOPING NIE NODIG OM PLEIN LEWE TE GEE

deur MEV. E. M. MOOLMAN, Wellingtonweg 2, Irene, Oggendblad (U skryf), 4.8.1975

NA aanleiding van mnr. Sybrand van Niekerk se praatjie oor Monitor dat daar nie van hulle verwag kan word om die besluit van die sloping van die geboue op Kerkplein in heroerweging te neem nie, wonder 'n

mens onwillekeurig of dit dan soveel moeite sal kos aan die kant van die Provinsiale Administrasie.

As meer as 10 000 belastigbetalers hulle die moeite getroos het om op 'n besige Saterdagmôre die middestad binne te vaar, parkeerplek vir hulle voertuie te soek, blokke en blokke te stap om die Plein te bereik om sodoende hulle stemme uit te bring met die hoop dat die stootskrapers gekeer kan word om hulle vernietigingswerk te doen, dan is dit sekerlik nie so erg om só 'n gewigtige besluit in heroorweging te neem nie.

Die vraag ontstaan of die vervlakkings wat deesdae hoogty vier en die afwesigheid van enige sentiment en waardering vir die dieper waardes van die lewe, nie ook hier kom kop uitsteek het nie.

Kultuurhistories gesien, het dié ou geboue tog wel deeglik 'n bestaansreg, — het pres. Paul Kruger dan nie die hoeksteen van die Nasionale Bank en Munt gelê nie?

Waarom kan daardie erfenis nie vir die nageslag bewaar word nie? As dié geboue meer funksioneel benut kan word, kan die Plein weer nuwe lewe kry.

Daar kan tog seker 'n ander terrein gevind word wat as terminus vir die busse kan dien en van die ander onooglike ou huise in die omgewing van die stasie kan liewer gesloop word om plek te maak vir meer kantore. Dit is nog nie té ver uit nie!

(Hoeveel van ons moet nie baie verder reis na ons kantore of ander werksplekke toe nie!) Die grasperke op die Plein kan vervang word met sementpaaie en blombeddings, en daar kan elders 'n lê-plek vir die nie-blankes aangebring word, dan sal die plein ook weer begin lewe kry soos wat dit beoog word, sonder dat dit nodig is om die ou geboue te sloop, want sekerlik is dit nié die skuld van die oue geboue dat die Plein nie voldoende „lewe“ het nie!

HEDE EN VERLEDE ONAFSKEIDBAAR

deur LEOPOLD SCHOLTZ, Orchards, Johannesburg, Beeld (Menings van ons lesers), 4.8.1975

DIT verbly my dat die openbare protes teen die planne om die wesfasade van Kerkplein in Pretoria af te breek, nou so mooi op dreef kom. Ons Suid-Afrikers het te lank klakkeloos aanvaar dat wat die owerhede doen, noodwendig goed is. Hulle is ook maar mense, en kan ook foute maak.

'n Eenvoudige waarheid waarmee elke historikus te doen kry, is die feit dat tyd 'n geheel vorm. Die hede en die verlede kan nie van mekaar geskei word nie, omdat die een in die ander gewortel is. Die hede is die produk van die verlede. Dit is daarom dat, as iemand die hede wil begryp, hy ook die verlede moet bestudeer.

Een van die weinige plekke in Transvaal wat nog hierdie innige verbondenheid tussen hede en verlede tasbaar illustreer, is juis Kerkplein as geheel — m.a.w. die wesfasade ingeslote. Op Kerkplein vorm die negentiende en die twintigste eeu sigbaar een geheel. Dit is juis hierom dat die skynbaar onverskillige houding wat ons owerhede teenoor Kerkplein inneem, my as historikus so ontstel. Wanneer 'n mens in Europa reis, word jy byna elke oomblik met die geskiedenis gekonfronteer — of dit nou die Domkerk in Keulen is of die ou stadhuis in Den Haag. Daar kan 'n mens voel dat jy in 'n ou Westerse kultuurtradisie beweeg; jy adem dit met elke asemteug in.

MODERNE BARBARE

Maar wat gebeur in Suid-Afrika? Toringhoë geboue skiet soos paddastoel uit die grond en alles wat enigsins aan die verlede herinner, moet voor die moderne vernielsug wyk. Wat bly oor? 'n Beskawing wat geen tasbare herinnering meer aan die verlede het nie en wat in 'n seker sin ook van sy verlede afgesny is. Ons het reeds soveel moes prysgee. Baie ou kultuurhistoriese geboue van onskatbare waarde is deur moderne barbare afgebreek, alles in die naam van die nuwe afgod: vooruitgang.

Dit verbaas my dan ook grootliks dat mnr. Sybrand van Niekerk, die Transvaalse Administrateur, sy afbreekplanne oor die radio probeer regverdig deur o.m. te sê dat die geboue waaruit die wesfasade bestaan, deur private persone opgerig is en gevolglik nie veel kultuurhistoriese waarde het nie. Hierdie argument is egter deursigtig en mnr. Van Niekerk onwaardig. As sy argument konsekwent deurgevoer word, kan alle Kaaps-Hollandse huise ook maar met die grond gelykgemaak word!

Ek kan my herinner dat ons Eerste Minister 'n paar jaar gelede, toe hy die openingseremonie van die restourasie van 'n paar strate in Graaff-Reinet waargeneem het, ook gewag gemaak het van die noodsaaklikheid om ons tasbare erfenis te bewaar. Sy toespraak was duidelik simpatiek teenoor die restourasie en bewaring van ou geboue.

Aangesien ons weet dat dit die houding van die Eerste Minister is, en dat die wesfasade van Kerkplein wel groot kultuurhistoriese waarde het (lees maar wat verskeie deskundiges hieroor gesê het), behoort ons nou seker volkome gerus oor die toekomst van Kerkplein te wees. Maar eienaardig tog, 'n duiweltjie fluister my in die oor dat ons nie gerus moet wees nie.

(Een sin geskrap — Red.)

SKOP TEEN PRIKKELS

deur F. J. DU TOIT, Koos de la Reystraat 291, Pretoria-Noord, Beeld
(Menings van ons lesers), 5.8.1975

VOORVERLEDE Saterdag is daar 'n versoekskrif vir die Wesfasade op Kerkplein onderteken. Verlede week het ons een oggend oor Monitor die stem van die Administrateur van Transvaal gehoor toe hy vir ons vertel het: julle het al klaar verloor.

Dit sal niks help om beswaar te maak nie, daar is al soveel kere in die verlede beswaar gemaak. Die stoomrollers kom.

Van Riebeeckdag, Dal Josafat, die ou polisiekantoor op George (iemand het seker die geelhoutbalke nodig gehad) en nou Kerkplein. Ons skop teen die prikkels.

LYSTE NA VORSTER

BEELD, 5.8.1975

DIE werk van die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein bereik vanmiddag 'n hoogtepunt wanneer lyste wat 29 419 handtekeninge verteenwoordig, deur 'n vroue-afvaardiging na die Eerste Minister, mnr. Vorster, in die Uniegebou geneem word.

Dié besluit is op 'n vergadering van die Burgerkomitee geneem. Die oorhandiging geskied om drie-uur en die lyste sal deur die private sekretaris van mnr. Vorster, mnr. J. Weilbach, in ontvangs geneem word.

Die afvaardiging bestaan onder meer uit dr. Mercedes van der Merwe mev. Johanna Raath, mev. Alice Gluck en mev. Lola Dunston.

By dié geleentheid sal 'n pamflet oorhandig word wat die standpunte van die Burgerkomitee uiteensit, asook 'n lys van al die belangrikste argumente wat by die vergadering op 26 Julie op Kerkplein gebruik is, die mosie wat daar aangeneem is en 'n uitvoerige studie wat gedoen is oor die jongste navorsing oor die geboue en hul geskiedenis.

VROUE OOR PLEIN NA PREMIER

OGGENDBLAD, 5.8.1975

HANDTEKENINGE van 6 900 mense wat vra dat Kerkplein ongeskonde behoue moet bly sal vanmiddag aan die Eerste Minister oorhandig word.

'n Vroue-afvaardiging sal die oorhandiging om drie-uur namens die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein doen.

Onder die vroue wat deel sal wees van die afvaardiging is dr. Mercedes van der Merwe, 'n lid van die Burgerkomitee, mev. Johanna Raath van die Vrouefederasie, mev. Alice Gluck en die kunstenaar Lola Dunston. Mev. Dunston is die skryfster van 'n boek oor Pretoria getiteld „Young Pretoria”.

Die woordvoerder van die Burgerkomitee, mnr. Piet Muller het gister gesê dat hulle benewens die 6 900 handtekeninge ook nog telegramme en boodskappe van 29 000 ander persone ontvang het wat pleit vir die behoud van die wesfasade van Kerkplein.

Dokument toon aan Kerkplein se lot was in 1971 al verseël:

VERWOERD HET SLOPINGS GOEDGEKEUR

HOOFSTAD, 5.8.1975

DEUR sowel dr. H. F. Verwoerd as die vorige Administrateur van Transvaal, mnr. F. H. Odendaal, is die oprigting van twee toringgeboue in die ontwikkelingsplan vir Kerkplein aanvaar en as 'n uitgemaakte saak beskou.

Hierdie inligting blyk uit 'n dokument waarin 'n oorsig gegee word van die afgelope elf jaar se gebeure om die ontwikkeling van Kerkplein.

Volgens getuienis wat deur 'n vorige Pretoriase stadsklerk, aan die Kerkpleinkomitee voorgelê is, het dr. Verwoerd die idee van die twee toringblokke aanvaar.

„Daar is modelle aan dr. Verwoerd voorgelê en ek onthou nog baie goed dat toe die model van die twee pleine aan hom voorgestel is, hy nog die model van die een gebou geneem het en hom op die ander hoek gesit het as 'n teenstelling of teenvoeter vir die Volkskasgebou,” het die stadskerk op 1 April 1971 aan die komitee gesê.

Mnr. Odendaal het inderdaad in een stadium opdrag aan die argitekte vir die provinsiale gebou gegee om die ou Nederlandse Bankgebou te sloop omdat die Provinsiale Administrasie op die boulyn sou bou.

Volgens die oorsig is daar reeds op 30 November 1964 'n vergadering in die kantoor van die Posmeester-generaal gehou om die beoogde ontwikkeling van die westelike fasade van Kerkplein te bespreek.

Teenwoordig was onder meer die destydse minister van Pos- en Telekommunikasiewese (dr. Albert Hertzog), die Minister van Openbare

Werke (mnr. P. W. Botha), regter Kowie Marais, mnr. P. S. Z. van Vuuren (destyds L.U.K.), prof. A. L. Meiring, mnr. N. Eaton (argitek) en lede van die poskantoorpersoneel.

Op 'n daaropvolgende vergadering (1 Mei 1965), wat belê is deur die destydse Administrateur het dit geblyk dat die administrasie reeds oor 'n ontwerp beskik het vir sy beoogde gebou. Dit het onder meer voorsiening gemaak vir die oprigting van 'n toringblok van 400 voet hoog aan Kerkstraat.

In Junie het die destydse sekretaris van Openbare Werke die beplanning van die nuwe poskantoor met die Minister van Openbare Werke bespreek, wat goedkeuring verleen het dat daar voortgegaan word met die ontwikkeling van 'n ontwerp van 'n nuwe poskantoor, wat by die Provinsiale Administrasie se planne sou inpas.

Volgens 'n skrywe van 17 Julie 1967 het die Posmeester-generaal berig dat die minister van Pos- en Telekommunikasiewese nie tevrede was met die voorgestelde toringblokke nie. Die minister het 'n gebou van hoogstens vyf verdiepings hoog aan Kerkstraat en 'n noordelike vleuel aan Vermeulenstraat van uiters vyftien verdiepings voorgestel.

Hierop het die sekretaris van die departement van Openbare Werke aan die Posmeester-generaal geskryf dat om aan sy minister se versoek te voldoen, die balans van die skema heeltemal versteur sou word.

Die destydse Minister van Openbare Werke het toe reeds beslis dat daar met die bestaande beplanning voortgegaan sou word omdat dit reeds so 'n stadium bereik het dat 'n hersiening van alles wat reeds gedoen is nie geregverdig kan word nie, afgesien van die geweldige vrugtelose beplanningsuitgawe wat dit tot gevolg sou hê.

Die beplanning het voortgegaan totdat daar in Februarie 1971 vertoë van die argitek van die poskantoor kompleks ontvang is dat die funksie van Kerkplein eers bepaal moes word.

Dit het aanleiding gegee tot die aanstelling van die Kerkpleinkomitee deur die Kabinet. Die komitee het op 1 April 1971 sy eerste vergadering gehou.

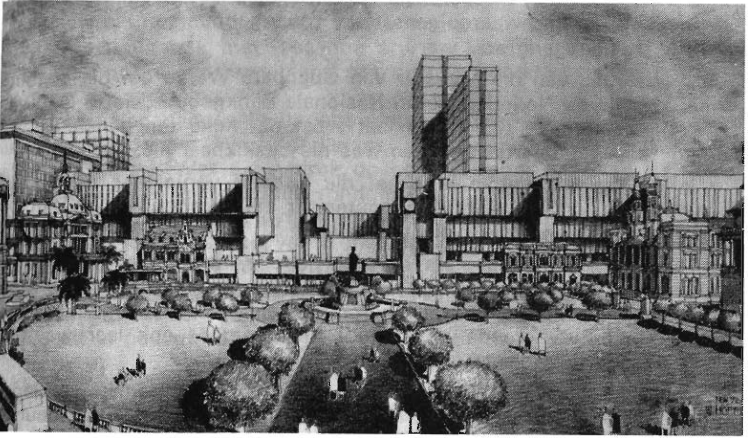
Op aanbeveling van die komitee het die Kabinet op 8 September 1971 goedgekeur dat, behalwe vir die ou Nasionale Bankgebou en die ou Nederlandse Bankgebou aan die westekant van die plein, die res van die geboue aan daardie kant gesloop moes word.

Op 4 November 1972 het die herbeplanning weer 'n ander wending ingeneem toe die Posmeester-generaal die departement van Openbare Werke in kennis gestel het dat die planne vir die oprigting van die beoogde toringblok vir die Poswese in heroorweging geneem is en „dat besluit is om vanweë finansiële oorwegings voorlopig nie met die diens voort te gaan nie.”

Hierop het die Kerkpleinkomitee die Minister van Openbare Werke ingelig dat, „sover dit die afsienbare toekoms betref, die bestaande ou geboue aan die westekant van Kerkplein onveranderd behou sal word en dat die bepalende faktor by herbeplanning nou in die plein self lê”

In 'n persklaring het die Minister van Openbare Werke vervolgens bekend gemaak dat „aangesien dit nou vir beide die Transvaalse Provinsiale Administrasie en die Departement van Pos- en Telekommunikasiewese moontlik is om voldoende akkommodasie beskikbaar te stel, sonder om die voorgestelde toringgeboue aan die westekant van Kerkplein op te rig, is daar besluit om nie met die beplanning van daardie geboue voort te gaan nie”.

Volgens dié verklaring word 'n nuwe uitvoerende poskantoor beplan vir oprigting op die hoek van Vermeulenstraat en Paleislaan.

'n Kunstenaarsvoorstelling van die wesfasade soos voorgestel deur die Kerkpleinkomitee in 1973. Foto: Oggendblad

Die ontwikkeling van die persele onmiddellik wes van Kerkplein het weer aandag geniet nadat Poswese met druk gekom het vir die oprigting van 'n nuwe uitvoerende poskantoor op die perseel grensende aan Kerkplein, noord van Kerkstraat.

Voorstelle van die argiteksfirmas wat einde 1973 voorgelê is, het voorsiening gemaak vir die behoud van die Nasionale en Nederlandse Bankgeboue, waardeur die ander geboue aan die westelike fasade in die slag sou bly. Die voorstel is deur die Kerkpleinkomitee gesteun.

Die Minister van Openbare werke het vervolgens gelas dat belanghebbende organisasies en die publiek uitgenooi moes word om vertoë te rig. Vertoë is ontvang van sewe organisasies en vyftien lede van die publiek wat gepleit het vir die hele westelike fasade van Kerkplein.

Samesprekings tussen lede van die Kerkpleinkomitee en die Stigting Simon van der Stel is op 12 Februarie 1974 gehou. Die Stigting het gevra vir die behoud van die hele westelike fasade, maar terselfdertyd ook laat blyk dat hy nie bewus was van die akkommodasiebehoefes van Posterye en die Provinsiale Administrasie nie.

Hierop het die argiteks-afdeling van die Departement van Openbare Werke en 'n konsortium van private argitekte bevind dat dit onmoontlik sal wees om 'n funksioneel-doeltreffende gebou, soos wat Posterye verlang, op die kleiner terrein te voorsien.

Op 22 Februarie 1974 het die Minister van Openbare Werke gelas dat die hele aangeleentheid aan die Kabinet voorgelê moet word.

Op 27 Februarie het die Transvaalse Uitvoerende Komitee besluit dat hulle Transvaalse Provinsiale Administrasie in geen omstandighede bereid is om toe te stem tot die behoud van die Law Chambers, die Cafe Riché of die Capitol-teater nie.

As die Regering wel sou toegee aan vertoë in dié verband, sou die Administrasie verwag dat die Regering die betrokke eiendomme moes oorneem en die Administrasie daarvoor vergoed teen die huidige markwaarde, sodat ander eiendomme aangeskaf kon word.

Verder was die Uitvoerende Komitee steeds ten gunste van die oorspronklike skema waarvolgens twee toringgeboue aan die westekant van Kerkplein opgerig sou word.

Op navraag van die Minister van Openbare Werke oor die behoud, of nie, van die ou Nederlandse en Nasionale Bankgeboue, het 6 lede van die Kerkpleinkomitee telegrafies laat weet dat hulle ten gunste is van sloping, drie was daarteen en een was nie beskikbaar nie.

In die lig van hierdie feite het die Kabinet vervolgens besluit om die voorstelle van die Kerkpleinkomitee vir die herontwikkeling van die westelike fasade van die plein te aanvaar.

Dit kom ook daarop neer dat alle geboue insluitende die twee ou bankgeboue wat grens aan die westekant van Kerkplein gesloop moet word om plek te maak vir die herontwikkeling. Die beoogde geboue, wat 'n nuwe uitvoerende poskantoor insluit, moet ook laer wees as die bestaande provinsiale gebou.

Hierdie besluit is in Junie verlede jaar deur 'n persoonlike verklaring van die Eerste Minister aan belanghebbende organisasies en deur 'n persverklaring aan die publiek bekend gemaak.

Op 17 Junie is die Posmeester-generaal en die Provinsiale Administrasie ook in kennis gestel dat die individuele bestaande geboue nie gesloop mag word nie voordat die Minister van Openbare Werke se toestemming verkry is.

TORINGS MOET VERMY WORD OP KERKPLEIN

deur C. THEO VORSTER, Ristlaan 1273, Queenswood, Pretoria,
Hoofstad (Ons lesers skryf), 5.8.1975

GEAGTE REDAKSIE — Ek is nie hier gebore nie en kan moontlik nie saampraat met ou republikeine nie, maar ek sal tog geoorloof word om te sê dat toe ek 50 jaar gelede by 'n bank hier aangesluit het, Kerkplein 'n baie ander voorkoms gehad het as vandag.

Toe ek in 1933 weer hierheen terugverplaas was, het ek gevind dat die Standard Bank-gebou die ou „Grand“ Hotel vervang het en later het — nie baie jare gelede nie — die Nasionale Bougenootskap se gebou die vorige ou Standard Bank-gebou vervang. In albei gevalle 'n groot verbetering.

Die Barclays Bank-gebou weer het 'n ou hotel — feitlik slegs 'n kroeg — vervang. Weer 'n groot verbetering. Die SA Resewebank-gebou het omstreeks 1924 gekom wat mooi pas by die Plein maar, na my mening, kan die Ou Mutual-gebou daarnaasaan gerus verdwyn.

RAADSAAL

Ander geboue het ook verdwyn o.m. die Erasmus-gebou en die groentewinkel aan die suidoostekant waar die Johannesburg Bougenootskap nou gehuisves is. Groot verbeterings. Na my mening kan ons, in alle opregtheid, die vernietiging van die Capitol-bioskoopgebou ook nie betreur nie. Sy voorkoms teenoor die Plein was nie baie aantreklik nie.

Wat bly daar oor? Die Raadsaal en Paleis van Justisie moet beslis bly vir geskiedkundige redes maar ook omdat hulle met hul statige voorkoms pas by die Plein.

PLEINE

Die Poskantoor? Ja, maar van binne moet dit modern verander word, verder uitstrek met dieselfde styl en hoogte tot by Vermeulenstraat — 'n poskantoor wat binne pas by ons Hoofstad en die jaar 1975 vir gerief en bediening.

Die ou Nederlandse Bank-gebou kan ook bly, en inpas by 'n groot nuwe gebou rondom. Die Nederlandse Bank-gebou kan aangevoer word as 'n kunsgalery. Wat die nadruk op geplaas moet word, is dit: Moet tog asseblief nie toringgeboue rondom die Plein oprig nie, maar slegs geboue wat nie meer dan vyf verdiepings hoog is nie!

Nog net dit. Ons hou van Kerkplein, ons is lief vir die Kerkplein. Ons soek nog vir ander soortgelyke pleine, een in Gezina, een in Pretoria-Wes, 'n ander op pad na Wierdapark en die vierde in Brooklyn in Duncanstraat. Dit sal Pretoria beslis baie aantreklik maak. Sal ons stadsvaders dit in gedagte hou?

AL KOES-KOES BY OOM PAUL VERBY

deur HOES DAAI, 21e Laan 722, Rietfontein, Pretoria, Hoofstad

(Ons lesers skryf), 5.8.1975

GEAGTE REDAKSIE — Nou ja, al wat leef en beef kerm en neul oor die behoud van die Kerkplein. Ek praat nou ook oor die mense van die Kaap, Natal en Suidwes, tot in die Transvaal (was bogenoemde mense al op die Plein hier van 12h00 af? Nee, ek glo nie).

Nou gaan ek my stuiwer ingooi.

Van die mense wat so kla en kerm oor die behoud van die Plein, wil ek net weet hoekom, ja hoekom maak hulle nie 'n plan met die „sokkervelde“ wat nou kop-uit steek op die Plein nie? Ai, mens loop nou koes-koes by Oom Paul verby.

Ek gee aan die hand:

Maak skoon die ou geboue, lap en stop en dit bly behoue.

Leiklip in die plek van die gras, met die dammetjies skoon.

En die sokkerveld en busdepot ens., uitgeroei, sal ons plein behoue bly met uiltjie en al.

En siedaar, daar is ons plein vir ons nageslag.

OU GEBOUE IS VUIL EN VERVALLE

deur MEV. A. M. BENEKE, Trouwstraat 267, Capital Park, Pretoria,

Hoofstad (Ons lesers skryf), 5.8.1975

GEAGTE REDAKSIE — Ek stem heelhartig saam dat die ou geboue aan die westekant van die Plein gesloop moet word en dat die hele plek opgeknap moet word.

Ek werk in een van die ou geboue net langs die Poskantoor (destyds die Nasionale Munt). Glo my dit is in 'n vervalte toestand; sommige plekke val die plafon reeds in. Die plek is soos 'n vrieskas, vuil en onaansienlik en beslis nie aangenaam om in te werk nie.

Dit is nie net die geboue wat veel te wense oorlaat nie, maar ook die sypaadjie voor die geboue. Die klippe is skeef, gebreek, ongelyk en gevaarlik. Ek weet van 'n hele paar mense wat daar geval het.

Die duiwe bemors die geboue en die sypaadjie dat dit jou eintlik naar maak.

Oor Kerkplein wil ek liever nie meer loop nie — hope pare swart oë wat jou aanstaar. Hulle sit op die gras, lê op die gras en sit al die bankies vol.

Met ander woorde dit is een groot gemors.

Die Kerkplein-saga:

PLEITSKRIF VANDAG NA DIE PREMIER

HOOFSTAD, 5.8.1975

DIE afvaardiging na die Eerste Minister oor die behoud van Kerkplein sal vanmiddag by die Uniegebou 'n pleitskrif aan mnr. Vorster se sekretaris oorhandig.

Die voorsitter van die Burgerkomitee vir die Behoud van Kerkplein, mnr. Piet Muller, het vanoggend gesê dat die oorhandiging vanmiddag om 15h00 sal plaasvind. Die afvaardiging sal bestaan uit mev. Sannie Booyens, predikantsvrou van die Gereformeerde Gemeente Pretoria, mev. Dina Smit, namens die Nederduitsch Hervormde Sustersvereniging, mev. Alice Gluck en die kunstenaress mev. Lola Dunston, dr. Mercedes van der Merwe en moontlik mev. Johanna Raath van die Vrouefederasie, wat vanoggend nog nie gevra was om teenwoordig te wees nie.

Die pleitskrif sal ook 'n historiese verslag oor die geskiedenis en die jongste inligting oor Kerkplein as aanhangsel hê. Dit is opgestel deur dr. Hermann Rex, argivaris van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika.

Mnr. Muller het gesê daar is geen dringendheid met die saak nie. Oor die Burgerkomitee se toekomsplanne sê mnr. Muller dat daar eers 'n besluit geneem sal word nadat daar uitsluitel gegee is oor Kerkplein se toekoms.

KERKPLEIN

REDAKSIONEEL, Hoofstad, 5.8.1975

MET die deurlees van die uitgerekte onderhandelingsgeskiedenis oor die toekoms van die westelike fasade van Kerkplein (waarvan 'n grootliks verkorte weergawe op die bladsy langsaan gepubliseer word) ontstaan die vraag of dit werklik nodig was dat die stryd tot sy huidige emosioneel belaaide peil met verwyte, dreigemente en petisies moes ontwikkel.

Ons kry die indruk dat die herontwikkeling van hierdie deel van die plein reeds so lank as tien jaar gelede, wat die owerheid betref, 'n aanvaarde saak was.

Die vraag kan nou gestel word waarom daar so lank gesloer is met die uitvoering van hierdie planne en waarom daar deur die verloop van baie jare toegelaat is dat die huidige ongelukkige toedrag van sake ontwikkel.

In die eerste plek was daar klaarblyklik ekonomiese beweegredes en in die tweede plek is dit ongelukkig so dat verklarings van so onlangs as twee jaar gelede (juis in die lig van die finansiële oorwegings) die hoop by die bewaarders kon laat ontstaan het dat die stryd om die behoud van die deel van Kerkplein gewonne is.

Terwyl daar vandag nog 'n poging aangewend word ter behoud van hierdie deel van Kerkplein (met die oorhandiging van die handtekening van petitionarisse aan die Eerste Minister) is dit miskien goed dat daar 'n slag nugter en saaklik na die situasie gekyk word.

Daar kan nie verwag word dat die Regering nou 'n onmeswaai moet maak bloot op grond van die gevoel wat oorgedra word deur hierdie handtekening nie. Dit sal 'n bespotting wees van die erkende demokratiese prosedures.

Al wat daar gevra kan word is dat daar opnuut gekyk moet word na die onderhandelingsgeskiedenis en dat daar nugter besin moet word of hierdie demokratiese prosedures deurgaans gevolg is in hierdie onderhandelinge.

KERKPLEIN: PLEITSKRIF OORHANDIG

DIE VADERLAND, 5.8.1975

DIE afvaardiging wat na die Eerste Minister toe gaan oor die behoud van Kerkplein, sou laat vanmiddag 'n pleitskrif by die Amfiteater van die Uniegebou aan mnr. Vorster se sekretaris oorhandig.

Die voorsitter van die Burgerkomitee vir die Behoud van Kerkplein, mnr. Piet Muller, het vandag gesê, die afvaardiging vanmiddag sal uit vyf of ses mense bestaan.

Die pleitskrif sal ook as aanhangsel hê 'n historiese verslag oor die geskiedenis en die jongste inligting oor Kerkplein. Dit is opgestel deur dr. Hermann Rex, argivaris van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika.

Mnr. Muller het gesê daar is geen dringende haas met die saak nie. Oor die Burgerkomitee se toekomsplanne sê hy dat daar eers 'n besluit geneem sal word nadat uitsluitel oor Kerkplein gegee is.

PM TO GET SQUARE PETITION

by COLLEEN HENDRIKS, Pretoria News, 5.8.1975

THE 7 000-odd signatures collected at the "Save the Square" meeting will be presented to the Prime Minister's office at the Union Buildings today.

The deputation to Mr. Vorster's office will include most of the members of the Citizen's Committee for the Preservation and Restoration of Church Square.

The petition includes a letter appealing to Mr. Vorster to reconsider the issue, an auditor's report verifying the number of signatures, a list of speakers at the mass meeting on Church Square and a copy of the committee's pamphlet on the square.

There will also be a detailed historical report on the buildings in question and a woodcut print of the western facade by Irene artist, Carola Brotherton.

Die Vroue-afvaardiging (mev. Johanna Raath, mej. Judy van Eeden, dr. Mercedes van der Merwe en mev. Alice Glück) word na die Kantoor van die Eerste Minister vergesel deur lede van die Burgerkomitee (dr. Rex, prof. Coetzee, mnre. Alexander, Beyers, Holm, Muller en Fair) op 5.8.1975. Die lino-snee deur Carola Brotherton, waarop drie van die historiese geboue van die wesfasade voorkom en wat deur mej. Van Eeden gedra word, was as 'n geskenk aan die Eerste Minister bedoel.

Foto: Hoofstad

BRING OOM PAUL SE PLEIN NA DIE EERSTERIVIER

deur J. C. VAN DER MERWE, Porterville, Beeld (Menings van ons lesers), 6.8.1975

Sal ons nie maar hier 'n paar sente versamel,
 Al is ons kultuur in die Boland maar skamel,
 Om Kerkplein tog by die Transvalers te koop
 Vóór beskawing die hart van die ou stad kan sloop?

Ons rig hom dan op langs die Eersterivier
 As 'n buite-museum om ook feeste te vier;
 So ruil ons 'n paar van oom Paul se prulle
 Vir 'n klompie van Simon se gewels met krulle.

NS

Dit kan mos voorkom, so lyk dit vir my,
 dat die vragmotors leeg na 'n kant toe moet ry.

VROUE BY VORSTER OOR PLEIN

BEELD, 6.8.1975

NAAMTEKENINGE van derduisende mense is gister in die Uniegebou, Pretoria, aan die private sekretaris van die Eerste Minister, mnr. Johan Weillbach, oorhandig deur 'n vroue-afvaardiging van die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein.

Die afvaardiging het uit vyf vooraanstaande Pretoriase vroue bestaan: dr. Mercedes van der Merwe, mev. Johanna Raath, mev. Alice Gluck, mev. Lola Dunstan en mej. Judy van Eeden.

Die pleitskrif van die Burgerkomitee verteenwoordig 29 419 mense van oor die hele land wat vra dat die Wesfasade van Kerkplein behoue bly.

Mev. Raath het by die oorhandiging gevra dat mnr. Vorster elke lid van die afvaardiging in haar private hoedanigheid moet sien, en nie as verteenwoordigers van die organisasie waarvan hulle aan die hoof staan nie.

PLEITSKRIF AAN DIE EERSTE MINISTER OORHANDIG

HOOFSTAD, 6.8.1975

'n PLEITSKRIF waarin die handtekeninge van bykans 7 000 beswaafmakers teen die moontlike slooping van die wesfasade van Kerkplein, is deur 'n vroue-afvaardiging met mev. Raath as die woordvoerder aan die sekretaris van die Eerste Minister, mnr. Wellbach, by die kantoor van die Eerste Minister oorhandig. Saam met dié pleitskrif was ook 'n historiese aanhangsel oor Kerkplein en nuwe feite aangaande dié volksvergaderplek.

Die dokument is opgestel deur dr. Hermann Rex, argivaris van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika.

Die afvaardiging is gistermiddag omstreeks 15h00 deur 'n groot aantal belangstellendes asook kultuurleiers by die Amfiteater van die Uniegebou ingewag waar die vroue-afvaardiging finaal afrondingswerk gedoen het aan die belangrike sending waaraan hulle uitvoering moes gee. Net die vroue-afvaardiging was toegelaat om na die kantoor van die Eerste Minister te gaan.

Die voorsitter van die Burgerkomitee, mnr. Piet Muller, het gesê dit is sover as wat die komitee nou kan gaan. „Ons is nie haastig nie, want die Eerste Minister het baie ander belangrike sake om na om te sien en waaraan hy eers aandag moet gee,” het hy gesê.

DAN BREEK ONS HARTE OOK

deur W. DU PLESSIS, Vanderbijlpark, Die Vaderland (Briewe van ons lesers), 6.8.1975

EK wil graag my mening lug oor die Kerkplein. Ek is teleurgesteld in die Regering dat hulle die ou geboue wil afbreek sodat daar niks van die verlede oorbly niè.

As dit nog die Sappe was wat dit wou doen, sou ek nie so geskok gewees het nie. Al is die geboue nie meer bruikbaar nie, laat dit asseblief mnr. Van Niekerk. Laat hulle vir die nageslag behoue bly.

Hou liever die geboue in stand. Indien u dit afbreek, breek u ook Afrikanerharte.

SIDELIGHT ON THE SQUARE

by R. J. VAN BUUREN, Randburg, Pretoria News (Readers' Letters),
6.8.1975

SIR, — In view of the discussions taking place in Pretoria in connection with the proposed plans for Church Square, your readers, and especially those interested in this matter, may be interested in the following extract from a booklet entitled "The Perfect Gentleman," written by Izaak Wallach, one-time MP, with the sub-title: "Intimate side-lights on Dr. F. V. Engelenburg's life after a partnership and friendship lasting some 40 years". I quote:

"The history of the beautiful Church Square in Pretoria is unknown to the public, therefore it is a pleasure for me to give details of its lay-out. Dr. Engelenburg was the original designer and planned it on two of the most well-known Squares in the world, the southern half after the style of the Trafalgar Square, London, and the northern half after the Place de la Concorde in Paris. When he submitted his plans to the Pretoria Municipality they were turned down as it was said the town could not afford to pay for such luxury, but the municipality was willing to pay half the cost which would be in the neighbourhood of some £20 000.

"So the Doctor made overtures to the Minister of Public Works, and the minister gave him £20 000 towards this beautifying of Church Square, the Pretoria Municipality paying the balance of some £16 000. Thus the cost of the Square was a little over £30 000. It has been pronounced by many visitors as the most artistic and beautiful Square in South Africa."

It is of interest to note that Dr. Engelenburg was one of the founders of the University of Pretoria and originator of the Suid-Afrikaanse Akademie. He drew up the constitution of that body, and it is now housed in his old home "Witte Huis", Ziervogel Street.

I am impelled to write this letter not only because of the information about Church Square, but also by virtue of the fact that, as a young man, I was on the staff of Die Volkstem when Dr. Engelenburg was Editor, from which experience I benefited greatly, by being brought in close contact with this great gentleman.

IT'S NOT JUST A FIGHT TO SAVE CHURCH SQUARE'S WEST FACADE

by J. VISSER, Arcadia, Pretoria News (Readers' Letters), 6.8.1975

SIR, — After reading all the various interesting, beautiful and (sometimes) stupid remarks by some of us about the preservation of our historic past, for example Church Square, one seems to notice that most of the people want to be "with it" without knowing what it is really all about and so everybody jumped on the band wagon.

But what most of us seem to forget is that our campaign is not just centred on the western facade of Church Square. More so must we fight to save the beautiful heritage of our short but rich past, so that we may acquire an appreciation of our historic background to enrich our future; to learn from the placid artistry of the long dead to help us plan our lives ahead.

No one has claimed that the individual buildings on the western facade are priceless works of art. Taken on their own they might not amount to much, but placed within the context of the whole, they are invaluable to the character and composition of the Square. Remove them . . . and the whole Square will be lost — lost in a wilderness of concrete.

Looking at renovation projects in most European countries, one is amazed to see the ingenious and totally different purposes those old buildings are used for, without losing any of their charm and character.

Thinking about it, those countries with their much longer history are trying to save their heritage. Why don't we?

SQUARE UNITES WOMEN

PRETORIA NEWS, 6.8.1975

FIVE women have united in a common cause — to save the western facade of Church Square.

They yesterday handed the petition pleading for the Square to the Prime Minister's office.

Included in the documents handed in were a plea asking Mr. Vorster to act as judge of appeal, a list of the members of the Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square, a copy of the motion passed at the Church Square meeting calling for the preservation of the western facade, a short summary of the most important arguments in favour of preservation, and the audited statement of the number of signatures.

Also included was a copy of the pamphlet produced by the Citizens' Committee, and an essay by Dr. Hermann Rex, historian, on recent historical research on Church Square.

Mrs. Lola Dunston, who is preparing a book on old Pretoria, presented five prints of photographs to the Prime Minister which will appear in her book, and another list of signatures she collected privately — understood to be about 2 000.

THE DAY 6 000 WOMEN MARCHED SILENTLY IN A LINE SIX DEEP TO THE UNION BUILDINGS ... AND IT DIDN'T HAVE ANYTHING WHATEVER TO DO WITH THE SQUARE'S WESTERN FACADE

by MARTIN WELZ, Pretoria News, 6.8.1975

THE petition drawn up at the recent Church Square demonstration was presented to the Prime Minister at the Union Buildings yesterday.

It brings to mind an earlier march, of which only the style has changed in 60 years.

On August 4, 1915, the women of Pretoria — 6 000 of them — gathered on the Square and marched in silence in a column six-deep to the Union Buildings to demand the release of General Christiaan de Wet and other participants in the 1914 Rebellion.

And in this Year of the Woman, no one would dare question the respectability of their enterprise.

An Afrikaans columnist of the time describes them as "a crowd of go-ahead women of whom any nation would be proud, and of whom we are doubly proud because they are Afrikaans women.